

Şiir Aynasında Bir Nakş-ı Nigâr: Seyyid Hamza Nigârî'nin Farsça Şiirinde Tasavvufî Muhteva

A Lover's Image in the Mirror of Poetry: Sufi Content in Sayyid Hamza Nigârî's Persian Poetry

Prof. Dr. Halil Baltacı

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf
Erzincan/Türkiye
halilbaltaci@gmail.com

Erzincan Binali Yıldırım University
Faculty of Theology, Sufism
Erzincan/Türkiye
ORCID: 0000-0001-6163-8938

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types
Geliş Tarihi | Received
Kabul Tarihi | Accepted
Yayın Tarihi | Published
Yayın Sezonu | Pub Date
Sayı | Issue
Sayfa | Pages

Araştırma/Research Article
18 Eylül | September 2023
16 Kasım | November 2023
31 Aralık | December 2023
Aralık | December
52
25-60

Atıf | Cite as

Halil Baltacı, "Şiir Aynasında Bir Nakş-ı Nigâr: Seyyid Hamza Nigârî'nin Farsça Şiirinde Tasavvufî Muhteva". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 52 (Aralık 2023), 25-60.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Halil Baltacı).

Öz

Bu çalışmada XIX. Yüzyıl sûfi-şâirlerinden Mîr Hamza Nigârî'nin Farsça şiirlerinin tasavvufî muhtevasına dair bilgi verilmekte, bu şiirlerde ele alınan bazı konularda değerlendirmeler yapılmaktadır. Nigârî'nin Türkçe eserleri çeşitli çalışmalara konu olmakla birlikte Farsça şiirleri henüz yeterince incelenmiş değildir. Bu makalede Nigârî'nin Farsça Dîvânı'nın yazma nüshası esas alınmış yeri geldiğinde neşredilen baskısına da müracaat edilmiştir. Hamza Nigârî'nin şiirlerinde en çok aşk, tevhid ve melâmet başlığı altında toplanabilecek konular dile getirilmiştir. Onun ilgili kavramları önceki mutasavvıf-şâirlere benzer tarzda ele aldığı bir anlamda tasavvufî Fars şiir geleneğini takip ettiği görülmüştür. Tevhid konusunu vahdet-i vücûd çerçevesinde ele alan Nigârî, şiirinin başat konusu aşk mevzuunda takip ettiği geleneğin izinden gitmiş, bu konuda zamanla yerleşen bâde, şarap, mey gibi mecaz ve mazmunları ustalıklı kullanmıştır. Melâmet anlayışına yaslanan konuları da yine şiirlerinde ifade etmiş, benzer şekilde konuya dair sembollerden yararlanarak din ve ahlâk bakımından yeterince olgunlaşmamış kimseleri eleştirmiştir. Hak âşıklarına ise övgü dolu sözler söylemiştir. Netice olarak Nigârî'nin, tasavvufun ilk dönemlerinden itibaren ortaya çıkan ve çoğu Farsça olan tasavvufî sembollerden yararlanarak, kendinden önceki sûfi-şâirlerle uyumlu şiirler vücûda getirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fars Şiiri, Tasavvuf, Hamza Nigârî, Vahdet, Aşk.

A Lover's Image in the Mirror of Poetry: Sufi Content in Sayyid Hamza Nigârî's Persian Poetry

Abstract

This study provides information on the Sufi content of the Persian poems of Mir Hamza Nigârî, one of the Sufi poets of the nineteenth century, and evaluates some of the issues addressed in these poems. Although Nigârî's Turkish works have been the subject of various studies, his Persian poems have not yet been sufficiently analysed. In this article, the manuscript copy of Nigârî's Persian *Dîvân* is taken as a basis and the published edition is also consulted when necessary. In Hamza Nigârî's poems, the mostly addressed subjects can be gathered under the titles of love, *tawhid* and *melâmah*. It has been observed that he deals with the related concepts in a manner similar to previous Sufi poets, in a sense following the tradition of Sufi Persian poetry. Nigârî, who dealt with the subject of *tawhid* within the framework of *wahdat al-wujûd*, followed the tradition on the subject of love, the dominant subject of his poetry, and skilfully used metaphors and similes such as *bâde*, wine, and *mey* that had become established over time. As a result, it is seen that Nigârî utilized Sufi symbols, most of which were in Persian and emerged from the early periods of Sufism, to create poems in harmony with the Sufi poets who preceded him.

Keywords: Persian Poetry, Tasawwuf, Hamza Nigârî, *Wahdat*, Love.

صورة العاشق في مرآة الشعر: المحتوى الصوفي في الشعر الفارسي للسيد حمزة النيجاري

المخلص

يتضمن البحث معلومات وتحليلات للجانب التصوفي الموجود في شعر مير حمزة النيجاري أحد شعراء الصوفية في القرن التاسع عشر ميلادي. وعلى الرغم من وجود عدة أبحاث حول مؤلفات النيجاري باللغة التركية إلا أن أشعاره باللغة الفارسية لم تدرس بشكل كاف. في هذه المقالة تم الاعتماد على نسخة مخطوط ديوان النيجاري باللغة الفارسية مع الرجوع إلى النسخة المطبوعة عندما يقتضي الأمر ذلك. ويلاحظ أن أكثر ما تم التطرق إليه في أشعار النيجاري يمكن جمعها تحت عناوين العشق والتوحيد والملازمة. وقد تبين أنه التزم بتقاليد الشعر الصوفي الفارسي من حيث تناوله المفاهيم السابقة وفق أسلوب شعراء التصوف. فبينما تناول النيجاري موضوع التوحيد في إطار مفهوم وحدة الوجود لم يخرج عن التقليد المتبع في موضوع العشق الذي ساد شعره، حيث استخدم بمهارة فائقة بعض المصطلحات والمجازات مثل الخمر والشراب. ومن ناحية أخرى تطرق في شعره إلى المواضيع التي يعتمد عليها مفهوم الملازمة، كما أنه استفاد من الشعر الرمزي المستخدم في هذا الموضوع لمدح عشاق الحق وانتقاد الأشخاص الذين لم يصلوا مرحلة النضج الكافي من الناحيتين الدينية والأخلاقية. وفي الختام تبين أن شعر النيجاري لم يخرج عن نمط أسلافه من حيث استفادته من الرموز الصوفية التي ظهرت في عصور التصوف الأولى والتي كان أكثرها باللغة الفارسية.

الكلمات المفتاحية: الشعر الفارسي، التصوف، حمزة النيجاري، الوحدة، العشق.

Giriş

XIX. asrın önemli mutasavvıf-şâirlerinden birisi olan Seyyid Mîr Hamza Nigârî, Türkçe manzum eserleri yanında hacimli bir dîvân teşkil edecek sayıdaki Farsça şiirleriyle dikkat çeken isimlerden birisidir. Azerbaycan'da doğmuş fakat hayatının büyük bölümünü Anadolu'da geçirmiş ve bu topraklarda vefat etmiştir.¹ Mevlânâ Hâlid'in Kafkasya kökenli halifelerinden Şeyh İsmâil Şîrvânî'den hilâfet alan Hamza Nigârî, Nakşibendî-Hâlidî yolun önemli temsilcilerinden sayılır. Osmanlı'nın son yüzyılında, Türkçe-Farsça tasavvufî şiirin temsilcilerinden biri olan Nigârî, Nakşî-Hâlidî yol içinde coşkun tarzı ve cezbeli söyleyişle farklı bir tavra sahiptir. Mârifet, ilâhî aşk ve vecd hâli, şiiri gibi şahsiyetini de şekillendirmiş, şeyhi İsmail Şîrvânî'nin deyişle "aşk-ı ilâhî ile mahv-ı vücûd" etmiştir. Şîrvânî, müridi Nigârî için; "hakîkatte onun mürşidi aşktır." ifadelerini kullanmıştır.²

Seyyid Hamza Nigârî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî şahsiyeti konusunda son dönemlerde hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da çeşitli bilimsel çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda ana teması Nigârî olan uluslararası sempozyumlar düzenlendiği, bu programlarda edebî ve tasavvufî kişiliğinin tanıtılmasına yönelik çeşitli tebliğlerin sunulduğu anlaşılmaktadır.³ Bu çalışmalar yanında onun özellikle Türkçe eserleri çeşitli akademik çalışmalara konu edilmiştir. Bunlar arasında Nigârî'nin *Nigâr-nâme* mesnevîsini günümüz alfabesine aktaran Mete Taşlıova'nın yüksek lisans çalışması, aynı eseri muhteva bakımından değerlendirmeye tâbi tutan ve Nigârî'nin aşka dâir görüşlerini irdeleyen Osman Nuri Karadayı'nın "Nigâr-nâme'de Aşkın Seyri" adlı makalesi, Seyyid Nigârî'nin hayatı, tasavvufî düşüncesi ve Türkçe şiirlerinin edebî yönüyle ilgili yapılan iki yüksek lisans tezinden, Fatih Çınar'a ait "Hamza Nigârî'nin Hayatı,

---

¹ Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Fatih Çınar, *Seyyid Mîr Hamza Nigârî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023); M. Mete Taşlıova, *Mîr Hamza Nigârî'nin Nigâr-nâme Mesnevîsi*, (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998); M. Azmi Bilgin, "Nigârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 33/85-87.

² İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, (İstanbul: MEB Basımevi, 1969), 2/1201.

³ Uluslararası Hamza Nigârî Sempozyumlarının ilki 2012, sonuncusu V. Uluslararası Hamza Nigârî Sempozyumu ise 2022 yılında gerçekleştirilmiştir.

Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi” ile Mehmet Ekinci'nin “Seyyid Hamza Nigârî'nin Türkçe Dîvânı'nda Dinî Edebî Muhtevâ” isimli çalışmalarını zikretmek gerekir. Nigârî hakkında bilimsel çalışmaları bulunan araştırmacılardan birisi de Azerbaycanlı araştırmacı Pervane Bayram'dır.

Büyük çoğunluğu aruz vezniyle yazılmış, az sayıda hece vezniyle söylenmiş Türkçe şiirlerinin bulunduğu Türkçe Dîvânı'nın görebildiğimiz kadarıyla üç farklı neşri vardır. Muzaffer Akkuş tarafından hazırlanan *Seyyid Nigârî Divânı*, Kurtuluş Altunbaş'ın hazırladığı *Dîvân-ı Seyyid Nigârî: Bezbân-ı Türki, I-II* ve M. Azmi Bilgin tarafından hazırlanan *Divân-ı Seyyid Nigârî* aynı zamanda Nigârî'nin Türkçe şiirlerinin günümüz alfabesine aktarılmasını sağlamıştır.

Mîr Hamza Nigârî'nin hayatı ve Türkçe eserleri hakkında pek çok çalışma bulunmakla birlikte onun tasavvufî şahsiyeti ve şiirdeki kudretini göstermesi bakımından önemli ipuçları içeren Farsça Dîvânı'nın henüz şekil ve muhteva bakımından akademik çalışmalara yeterince konu edilmediği görülmektedir.⁴ Bu çalışmanın öncelikli amacı, son dönem tasavvufunun önemli sûfi-şâirlerinden olan Hamza Nigârî'nin Farsça Dîvânı'nda bulunan şiirlerini konu ve muhteva bakımından değerlendirmek, bu bağlamda takip ettiği tasavvufî şiir geleneğine dikkat çekmek, şiirlerinde öne çıkan tasavvufî mecâz, mânâ ve mazmûnlara işaret etmektir. Zira diğer mutasavvıf şâir gibi Nigârî de şiirlerinde dile getirdiği pek çok tasavvufî meseleyi çeşitli sembollerden istifade etmek suretiyle açıklamıştır.

Bu çalışmada, makale sınırlarını aşmamak için sadece Nigârî'nin Farsça Dîvânı'nda yer alan gazeller değerlendirilmiş diğer şiirleri kapsam dışı bırakılmıştır. Yine aynı sebeple tevhid, aşk ve melâmet başlığı altında değerlendirilebilecek konulara değinilmiş, şiirlerdeki diğer tasavvufî konu ve kavramlardan sarf-ı nazar edilmiştir. Benzer şekilde makalede onun şiiri dil, anlatım ve şekil bakımından değerlendirilmemiş, edebî yönüne değinilmemiştir. Ancak Nigârî'nin şiirlerinin muhteva bakımından analizine geçmeden önce onun Farsça şiirinin bazı özelliklerine işaret etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

---

⁴ Farsça Dîvân'ın sonunda bulunan *Heşt Bihîştinâme* adlı Mesnevî'sini hariç tutmak gerekir. Zira küçük hacimli bu mesnevî bir yüksek lisans çalışmasına konu olmuştur. Yağmur Küçük, *Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Heşt Bihîştinâme Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin-Çeviri)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

I- Nigârî'nin Farsça Şiirleri a- *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Fârsî*

Hamza Nigârî klasik dönemin büyük şâirleri gibi “elsine-i selâse”ye vâkıf, iki dilde hacimli dîvânlar tertip edilecek sayı ve mahiyette şiir söyleme kudretine sahip bir mutasavvıf-şâirdir. Farsça şiirleri, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be-Zebân-ı Fârsî* ismiyle bir araya getirilmiştir.

Nigârî'nin, Farsça şiirlerinin toplandığı dîvânın ulaşabildiğimiz tek yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümü'nde 188-1 numarada bulunmaktadır. Bu yazmada 697 gazel, 23 mukattaa, 115 rubâî, 2 terci-i bend, 1 muhammes, 7 tahmis ve *Heşt Bihişt-nâme* adlı bir mesnevî yer almaktadır. Dîvân, “ey sâkî” nidasıyla başlayan iki rubâî ile açılmakta, kâfiyeli gazellerdeki harf bitiminde sıradaki harfe geçişte yine “ey sâkî” nidâlı iki rubâî yer almaktadır. Pervane Bayram, Farsça dîvânlarda gazeller arasındaki geçişlerde rubâî kullanılmasının Mevlânâ etkisiyle daha önceki şâirlerde de görüldüğünü, ancak iki rubâî uygulamasının ilk defâ Hamza Nigârî tarafından kullanıldığını dile getirmektedir.⁵

Farsça Dîvân'ın 1329 (1911) tarihinde yazma nüsha esas alınarak basıldığı anlaşılmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümü 228, 229 numaralarda bulunan iki, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 240 ve 7288 numarada kayıtlı 356 sayfalık iki matbu nüshanın aynı yazmadan çoğaltıldıklarına işaret etmektedir.⁶ Matbu nüshalarda basım ve okuma kaynaklı oldukça fazla hatanın bulunduğu bu nedenle araştırmacıların yazma nüsha olmaksızın yapacakları çalışmalarda bu

⁵ Pervane Bayram, Seyyid Nigârî'nin Divan Tertibi Sistemine Getirdiği Yenilikler, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 20 (Aralık 2008), 195.

⁶ Çalışmamıza esas olan Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümü'nde 188-1 numarada bulunan yazma dîvânın bazı sayfalarının eksik olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü kadarıyla bu yazma nüshanın 144-165 varakları arasında yer alması gereken otuz üç gazel eldeki yazma dîvânda kayıptır. Eserde iki yerde ise sayfalar karışmış takdim-tehir meydana gelmiştir. Matbu metindeki gazellerde herhangi bir eksiklik bulunmamaktadır. Bu duruma sebep olacak üç ihtimalden ilki matbu nüshaların istinsah edildiği başka bir yazmanın bulunma ihtimalidir. Ancak ikinci bir yazma nüshanın varlığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. İkinci ihtimal yazma nüshadaki eksikliğin dîvânın neşrinden sonra meydana gelmiş olmasıdır. Üçüncü bir ihtimal ise dijital ortama aktarılırken yapılan hatalara binaen böyle bir eksikliğin meydana gelmiş olmasıdır. Bu çalışmada, yazma nüshada bulunmayan gazellere ait bilgilerde sadece matbu metne atıf yapılmıştır.

hususu göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Farsça Dîvân'ın bir kısmının, Seyyid Hamza Nigârî'nin yeğeninin oğlu Mustafa Fahreddin Akabâlî tarafından Türkçeye tercüme ve şerh edildiği, bu eksik şerhe ait yegâne nüshanın Baha Doğramacı'nın özel kütüphanesinde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷

Mîr Hamza Nigârî'nin manzumelerini dil ve edebiyat yönünden değerlendirecek, onun üstün veya zayıf yönlerine işaret edebilecek durumda olmadığımızı söylememiz gerekir. Konunun uzmanı araştırmacılar, onu önemli bir mutasavvıf-şâir kabul ederken diğer taraftan hem Türkçe hem de Farsça şiirlerindeki bazı eksikliklere dikkat çekmektedirler. Mesela Türkçe Dîvânı hakkında çalışma yapan M. Akkuş, şiirde vezne hâkim olması noktasında kendisini zayıf bulur. Benzer şekilde Türkçe Dîvân'ı yayıma hazırlayan Azmi Bilgin de: "Şiirlerinde zaman zaman vezin hataları görülse de coşkulu edası ön plana çıkar." diyerek bu hataların bir şekilde coşkuyla giderildiğine dikkat çeker.⁸ Fars Dili ve Edebiyatı bölümünde Nigârî'nin Farsça *Heşt Bihişt-nâme* mesnevîsi hakkında yüksek lisans çalışması yapan Yağmur Küçük ise bu mesnevîdeki bazı örneklerle onun açık, anlaşılır ve sade bir dil kullandığını, bununla beraber eserinde yer yer dil hatalarına rastlandığını söyler. Şiirdeki kudret ve canlılığa rağmen bu mesnevîde orijinal mazmunlar, ince ve manalı lafızlara rastlanmadığını, samimiyet parıltıları göze çarpmakla birlikte, fikir ve sanat anlayışı bakımından eserde bariz bir eksiklik bulunduğu işaret eder. Hâsılı araştırmacı söz konusu mesnevî üzerinden onu üretken bir şâir olarak takdir ederken, özellikle dil ve anlatım yönünden şiirindeki zaafiyetine dikkat çeker.⁹

Nigârî'nin hem Türkçe hem de Farsça şiirlerinde özellikle vezin, dil ve anlatım, edebî sanatlarla dair eksik bulunan yönlerin öne çıkmasında kanaatimize göre şu iki husus göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun bir sebebi Nigârî'nin şiire tasavvufa girdikten sonraki bir süreçte yani oldukça geç bir dönemde başlamasında aranabilir. Hakkında yapılan çalışmalarda şeyhi İsmail Şirvânî'ye tam olarak hangi tarihte bağlandığı dile getirilmemiştir. Her ne kadar Nigârî'nin Mevlânâ Hâlid'e intisap etmek istediği ancak onun

---

⁷ Bilgin, "Nigârî", 33/87.

⁸ Nigârî, *Divân-ı Seyyid Nigârî*, haz. A. Azmi Bilgin, (İstanbul: Kule İletişim Hizmetleri, 2003), 6.

⁹ Küçük, *Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Heşt Bihişt-nâme Adlı Mesnevîsi*, 81-82.

vefatı üzerine halifesine bağlandığı zikredilse de bu konuda herhangi bir tarih belirtilmemiştir. Farsça gazellerinin birinde: “Mücrimim, zayıfım, zelil ve düşkünüm, kapında yüzü kara bir kulum, mecnun olma devleti bana bin iki yüz elli beş senesinden sonra müyesser oldu.”¹⁰ ifadelerinden şeyhine intisabının tarihi 1255/1839-1840 olarak kabul edilebilir. Şiire de bu tarihten itibaren başlamış olmalıdır. Zira bazı sûfî-şâirlerin tasavvufa girmeden önce şiirle ilgilenmedikleri, tasavvufa intisap ettikten sonra vezinli şiirler söylemeye başladığı görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak bizce asıl ve daha önemli sebep ise muhtemelen sûfî şâirlerin, şiiri derûnî âlemin esrarını dışarıya aktarma vasıtası olarak görmeleri, bu sebeple de şiirin şekil özelliklerine işi şiir olan kimseler gibi yaklaşmamalarıdır. Mutasavvıf şâirlerin şiirlerindeki şekle ait eksikliklerin sebebine dair görüş belirten M. Erol Kılıç, işi sadece şiir yazmak olan şâirlerin en çok dikkat ettiği hususlardan birisi olan vezin tutturma konusunun mutasavvıf şahsiyetlerde ikinci derecede önemli olduğunu belirtir. Ona göre mutasavvıflar biçimden ziyade manaya dikkat ettiklerinden kâfiyenin bozuk olması, veznin oturmaması vb. üslûb noksanlıkları sûfî şiirinin lâzım-şartlarından değildir.¹¹ Esasında manevî tecrübenin aktarılması konusunda şiiri bir araç olarak kullanan Nigârî de kâfiye dizmekten sıkıldığını îmâ eden şu beyitleri söyler: “Ne zamana kadar söyleyeceksin? Farsça ve Türkçe gazellerin her tarafa yayıldı, bütün bu Türkçe ve Farsça şiire kâfiye dizmek ne zamana kadar?”¹²

b- Nigârî'nin Farsça Şiirinin Özellikleri

Bir şâirin şiirleri hakkında biçim ve muhteva yönünden yorum yapan edebiyat tenkitçilerinin değerlendirmeleri kuşkusuz önemlidir, ancak bir o kadar önemli başka bir husus ise o şâirin kendi şiirine nasıl baktığı, şiiri hakkında ne düşündüğüdür. Nigârî, *Farsça Dîvânı*'nda yeri geldikçe güzel şiirin özelliklerine değinmekte, kendi şiiri ve şâirliğine dair bazı yorumlarda bulunmaktadır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki Nigârî bir taraftan Türkçe ve Farsça (Derî) şiir yazmaya ehil olmadığını

---

¹⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, 76; Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be-Zebân-ı Farsî*, nşr. Hacı İsmail Hakkı, (Dersaâdet, 1329), 49. [Bundan sonraki dipnotlarda Mn. şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.]

¹¹ M. Erol Kılıç, *Sûfî ve Şiir*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 72, 129.

¹² Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be-Zebân-ı Farsî*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 447; Mn. 283.

söylerken diğer taraftan hem Türkçe hem de Farsça şiirlerini beğenmektedir. Güzel şiir söylemenin ilâhî bir mevhibe olduğuna inanan şâir, şiirin mutlaka gönül çelici bir vasfa sahip olması gerektiğini söyler. Zira ilâhî bir lütufla meydana getirilen nazmın inci ve mercandan farkı yoktur.¹³ Bir beyitte şiirini tavsif ederken: “Ey gönül senin şiirlerini sultanlar beğendi, nazmın yüksek ve yüce oldu. Ey Türkçe konuşan, bu şeker gibi Farsça nazmın sana atâ ve bağıştır. Bu nâzenin şiirin vasıfları pek hoştur, baştan ayağa bend bend söyle.”¹⁴ ifadelerini kullanır. Gazellerinin çoğunda şiirinin kaynağını ilâhî lütuf ve mevhibelere bağlayan Nigârî, pek çok yerde kendisini Hâfız-ı Şîrâzî ile kıyaslar. Bir gazelinde Hâfız'ın şiirinin Türklere şirin gelmesinin tuhaf olmadığını, asıl tuhaf olanın bir Türk olarak kendisinin Hâfız gibi gönül alıcı Farsça şiirler yazması olduğunu söyler ve şiirini över.¹⁵ Bir beytinde: “Hâfız'ın sözünün güzellik taşımada şaşılacak ne var? Ey güzel tabiatlı, senin şirin sözün ondan da güzel oldu.”¹⁶ ifadelerini kullanırken bir başka beyitte: “Her ne kadar Hâfız'ın kaleme getirdikleri güzelse de dîvânım nezdinde henüz bir itibarı yoktur.”¹⁷ diyerek onu geçtiğini îmâ eder.

Nigârî'nin şiirlerini mukayese ettiği şâirleri isimleriyle zikretmesi, onun, Fars şiirinde etkilendiği kimseler hakkında bize ipuçları verir. Seyyid Nigârî Dîvânı'nda en çok Hâfız-ı Şîrâzî zikredilmekte, şiirinin Câmî ve Nevâî'yi geride bıraktığı iddiası dile getirilmektedir. “Nigârî! Şiirde rütben öyle bir yüksekliğe çıktı ki Câmî ve Nevâî o mertebeye ulaşamadı.”¹⁸ Gence ve Karabağ'da Nizâmî, Şîrâz'da Hâfız'ı hatırlatan Nigârî, şiirini Hâfız görecek olsa kendisine “âferin, ne güzel!” diyeceğini söyler. Her anlamda Hâfız'ı kendisine örnek aldığını belli eden şâir bir anlamda onun takipçisi olduğunu şu sözlerle dile getirir; “Güzel tabiatımın sesi (şiirim) Gülgeşt-i Musalla'ya erişse, Hâfız halefinin kim olduğunu anlar.”¹⁹ Nigârî'ye göre şiirleri o

¹³ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 21-22, 24; Mn. 14, 16.

¹⁴ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 89; Mn. 57.

¹⁵ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 40. Mn. 26.

¹⁶ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 108; Mn. 69.

¹⁷ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 223; Mn. 141.

¹⁸ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 109; Mn. 69.

¹⁹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 219; Mn. 139.

kadar değerlidir ki mükâfat verilecek olsa, onun karşılığı ancak Mısır ve İstanbul'un vergileriyle Gürcistan'ın güzel yüzlü dilberleri olabilir.²⁰

Hamza Nigârî'nin dîvânında ismen bahsettiği Fars dilinin büyük şâirleri arasında Mevlânâ, Hâfız, Sa'dî, Irakî, Hâcu Kirmânî, Hakîm Senâî, Nizâmî, Nevâî ve Câmî gibi kimseler vardır.²¹ Sultanlara lâyık dîvânını "reîs-i devâvîn"²² kabul eden Nigârî'nin, Hâfız-ı Şîrâzî ve Molla Câmî'nin şiirlerine tahmis söylediği görülmektedir. Farsça dîvânda herhangi bir Osmanlı şâirinden bahsetmeyen Nigârî'nin, sadece Farsça şiirlerinde değil Türkçe şiirlerinde de şekil ve muhteva bakımından Fars dilinin büyük şâirlerinden etkilendiği muhakkaktır. Bu manada Fars şiirinin klasik Türk şiirine ciddi tesir ettiği, özellikle sûfî-şâirler yoluyla Horasan tasavvuf mektebine ait duygu ve düşüncenin bu yolla Anadolu'ya taşındığı söylenebilir.²³

Bir sûfî-şâir olan Seyyid Nigârî'nin şiirde takip ettiği büyük şâirlerin ortak özelliği genellikle tasavvufî bir geçmişe sahip olmalarıdır.²⁴ Ancak şiirdeki devamlılık, konu ve tema benzerliğini sadece tarihî süreçle değerlendirmek de doğru gözükmemektedir. Zira tasavvufta hakîkatin ifadesinde, onun zaman üstü evrensel tarafı ve ezeli hikmet yönü de göz önünde bulundurulmalıdır.²⁵ Bu manada

²⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 366; Mn. 211.

²¹ İbnülemin Mahmut Kemal, Nigârî'nin ekseriyetle Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, Molla Câmî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî dîvânlarını mütalaa ettiğini söylemekte, Türkçe şiirlerinden hareketle Fuzûlî etkisinin belirgin olduğuna işaret etmektedir. İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 201.

²² Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 351; Mn. 222.

²³ Araştırmacılar, belli bir kıvam buluncaya kadar Türk klasik edebiyatında dîvân şiirinin, Farsça şiire Türkçe libas giydirmek ya da onu tercüme etmek şeklinde tanımlanabileceğini söylerler. Bu oldukça iddialı bir ifade olmakla birlikte gerçeklik payının olduğu kabul edilmelidir. Halil İnalçık, Orta Asya ve İran şâirlerinin, özellikle Hâfız, Sa'dî, Hakânî, Nevâî ve Câmî'nin, Osmanlı şâirleri için birer örnek ve ilham kaynağı olduğunu söylemekte ve bu nedenle Farsça bilmeyenlerin Osmanlı dönemi edipleri tarafından gerçek şâir sayılmadığını aktarmaktadır. İnalçık: "Herhalde, klasik Osmanlı divan edebiyatı, daima İran klasik edebiyatıyla karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. Ancak, böyle bir metotla Osmanlı şâirlerinin ne derece etki altında kaldıkları, ne derece orijinalliğe sahip oldukları ortaya çıkarılabilir." derken Fars şiirinin tesirinin altını çizer. Ali Nihat Tarlan da bu minvalde, Anadolu'da yetişen Türk şâirlerine ait eserlerin tetkik edilmesi hâlinde bu sanatçıların tasavvufu İran mutasavvıflarının kullandıkları remizlerle terennüm etmiş olduklarının görüleceğini dile getirir. Geniş bilgi için bkz. Halil İnalçık, *Has Bahçede Ayş u Tarab, Nedîmler, Şâirler, Mutribler*, (İstanbul: İş Bankası Yay., 2010), 368; Kılıç, *Sûfî ve Şîir*, 32-33.

²⁴ Hâfız-ı Şîrâzî ve Nizâmî gibi şâirlerin tasavvufî yönlerine dair tartışmalar olsa da her ikisinin de şiirini tasavvufî mana ve muhteva olmaksızın değerlendirmek pek mümkün değildir. Bu konudaki itirazlar için bkz. bkz. Pürcevâdî Nasrullah, *Can Esintisi: İslam'da şiir metafiziği*, çev. Hicabi Kurlangıç, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 201-202.

²⁵ Kılıç, *Sûfî ve Şîir*, 75.

Nigârî'nin, şiirini mutasavvıf şâirlere değil de mânevî bir âlem ve vehbî bir ilme dayandırması, şiire başlamasında vâkıa, rüya ve aşk bâdesinin içilmesi gibi hususlar, onun gibi başka pek çok sûfi-şâirin ortak özelliği olarak göze çarpmaktadır.²⁶

Nigârî, zikrettiği büyük Fars şâirlerinin dîvânlarını mütalaa edip şiirlerinde kendilerinden ismen söz etmesine, özellikle de Hâfiz tesirinin belirginliğine rağmen onlardan etkilendiğine veya şiirlerinde onları örnek aldığına dair herhangi bir ifade kullanmaz. Ona göre şiirlerinin kaynağı ilâhî lütfun neticesi mânevî hâller, rahmânî mevhibelerdir. Bu durumu eserinin pek çok yerinde dile getirmiştir: “Güzellik yolunda dostun izni olmadan kalem hareket etmez, o ne takrir etmişse onu yazdım.”²⁷ Hz. Peygamber’i övdüğü bir şiirinde: “Seni vasfediyorum, bana bir ihsanda bulun, Hassân’ınkine benzer bir manzûmede senin güzelliğini anlatıyorum. Söylediğim her kelime senin yakut dudağından, sultanın hazinesinden, Rahmân’ın mâdeninden.”²⁸ derken beslendiği kaynaklara dair işaretler sunar. Nigârî’ye göre bütün şiirleri: “Hakk’ın cilveleri, hüsnün feyzi, esrâr-ı ilâhî, Allah’ın lütf ve ikrâmı, tabiatının ve talihinin güzelliği, ledün ilmi, ‘pîr-i mugân’ mecaziyla mürşidin nefesinin himmeti, Hakk’ın feyzi, meyin tesiri, yârin nazarı” sâyesinde meydana gelmektedir.

Seyyid Nigârî, şiirlerini kaynak olma bakımından zikredilen mânevî unsurlara nispet etmekle birlikte konu, şekil ve muhteva bakımından seleflerinkine benzer manzûmeler vücuda getirmiştir. Hem Türkçe hem de Farsça dile getirdiği pek çok şiirinde temel konular tevhid, aşk ve melâmettir. Tevhid bahsinde, vahdet, fenâ, bekâ, tecellî ve mânevî sarhoşluk (sekr) vb. kavramlarla ilgili şiirleri öne çıkar. Aşk, Nigârî'nin bütün eserlerinin en önemli konusudur. Şeyhinin ifadesiyle “aşkı ilâhî ile mahv-i vücud” etmiş, “mürşidi aşk olan” bu sûfi-şâirin bütün şiirleri aşk, aşkın hâlleri, âşık ve mâşukun özellikleri üzerinedir. Aşk konusu; “bâde, şarap, mey, mestî, câm, kadeh, harâbât,

²⁶ Kılıç, *Sûfi ve Şiir*, 75; O. Nuri Karadayı, “Nigâr-nâme’de Aşkın Seyri”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 48 (Aralık 2017), 166-167. Âşıklık geleneği ve rüyada bâde içerek âşık olma örnekleri hakkında geniş bilgi için bkz. Osman Nuri Karadayı, *Osmanlı Döneminde Âşık Tarzı Şiir Geleneği’nde Tasavvuf*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2015). Cengiz Gündoğdu, “Âşık Sümmân’de Aşkın Metafiziği”, *Tasavvuf: İlimi ve Akademik Araştırma Dergisi* 8, (Haziran 2007), 113-154.

²⁷ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 330; Mn. 209.

²⁸ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 406; Mn. 257.

harâbâtî, meyhâne, meyhâr, muğ, muğbeçe, pîr-i mugân, sâkî, şâhid, raks, mutrib” vb. Fars şiir geleneğinde “hamriyyât” başlığı altında toplanan mecaz ve mazmunlarla desteklenmiştir. Onun Farsça şiirlerinde yine takip ettiği şiir geleneğine uygun olarak melâmetî anlayışın bariz bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. “Kalenderiyyât” başlığı altında değerlendirilen bu nevi şiirlerde; “rind, harâbâtî, ayyâş, evbâş, kallaş, lâubâlî, kumarbâz, vâlih, ayyâr, civânmerd, pâkbâz, dîvâne, mecnûn, putperest, kâfir, hâksârî” vb. kavramlar gerçek anlamından soyutlanarak, tasavvufî mecaz ve istiâreler hâlinde kullanılır. Nigârî, melâmetî şiir geleneğine uygun şekilde hakikatte gerçek anlamıyla yerilmesi gereken insan tiplerini olabildiğince övmekteyken; “zâhid, zühd, vera, sûfî, şeyh, vâiz, müftü, takva, namaz, din, mezhep, mescid, mihrap, tesbih, seccade” vb. zühd, ibadet ve takvaya dair övülmesi gereken kişi ve uygulamaları yermektedir. Benzer şekilde Nigârî, şiirlerinde tevhid ve aşk konusuna bağlı olarak “zülûf, hâl (ben), rû, ruh, kâkül, gîsu, turre, kad (boy), mû, ebru, gamze” vb. insan uzuvlarına ait mecazların kullanımını da oldukça fazladır.

II- Seyyid Hamza Nigârî'nin Farsça Şiirinde Tasavvufî Muhtevâ

Nigârî'nin Farsça şiirleri incelendiğinde konuların genellikle tevhid, aşk ve melâmet çerçevesinde ele alındığı, şiirlerin bu konulara dâir çeşitli mecaz, istiâre ve mazmunlar eşliğinde vücûda getirildiği görülmektedir. Farsça şiirlerinden hareketle onun aşk, vecd, melâmet, cezbenin öne çıktığı sûfî-şâirler geleneğine bağlı kaldığı bu bağlamda Baba Tahir Uryân, Ebu Saîd Ebu'l-Hayr, Ahmed Gazzâlî, Aynü'l-kudât Hemedânî ile başlayıp Fahreddîn-i Irâkî, Mevlânâ, Hâfız ve Sâdî-i Şîrâzî yolunu takip ederek mutasavvıf Osmanlı şâirlerine ulaşan çizgiye uygun şiirler vücûda getirdiği söylenebilir. Nigârî'nin şiirlerinde de şekil ve muhtevanın hem ilk kaynaklar hem de Osmanlı dönemi şâirlerin verdikleri anlam çerçevesiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Nigârî'nin Farsça şiirlerinde ele alınan önemli konulardan birisi şüphesiz tevhid ya da vahdettir.

a- Tevhid

En temel anlamıyla Allah'tan başka bir ilâhın olmadığını kalben tasdik edip, dil ile ikrardan ibaret olan tevhid kavramına mutasavvıflar daha derin ve daha kuşatıcı manalar yüklemişlerdir. Kısaca tevhid;

Allah'ı, tasavvur ve tahayyül olunan her şeyden birlemek, birden başkasını unutmak, her şeyde onu görmek, ondan başka hiçbir şey görmemektir.²⁹ İslam itikadının temeli, Müslümanlığa girişin şartı kabul edilen tevhidi pek çok sûfî mânevî menzillerin son mertebesi olarak görür. Mutasavvıflara göre, Allah dışında hakîkî denecek başka bir varlıktan söz edilemez. Varlık olarak değerlendirilen çokluk âlemi, Hakk'ın fiil, esmâ ve sıfatlarının tecellîsi bir takım görüntülerden ibarettir. Âlemdeki çokluk görünüş itibarıyladır, mecâzîdir, kesretin hakîkati yoktur. Tanımlamaya çalıştığımız tevhid anlayışının tasavvuftaki karşılığı vahdet-i vücûddur. Konunun fenâ, mahv, tecellî, sekr, zuhûr, nûr-i Muhammedî gibi kavramlarla ilişkisi vardır.³⁰ İbnü'l-Arabî ve takipçileriyle belli bir sisteme kavuşan bu tasavvufî yolun ondan çok daha önce bazı sûfiler tarafından dile getirildiği bilinmektedir. Türk Klasik şiirine tasavvufun en önemli tesirinin vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde olduğu söylenebilir. Bu manada vahdet görüşünün Osmanlı şiirine etkisini İbnü'l-Arabî kadar, belki çok daha derinlerde, Bâyezid-i Bistâmî, Hallâc-ı Mansûr, Cüneyd-i Bağdâdî ve konuya dair görüş beyan eden ilk dönem sûfleri ile Fars dilinin büyük üstadları Fahreddîn-i Irâkî, Mevlânâ, Attâr, Aynü'l-kudât Hemedânî ve Ahmed Gazzâlî'nin eserlerinde de aramak gerekir.

Hamza Nigârî'nin şiirlerinde tevhid, dile getirilen önemli konulardan birisidir. Her ne kadar klasik şiir geleneğine uygun olarak Farsça Dîvânı'na bir "tevhid" ve "naât"le başlamasa da, "Ey aşk!", "Ey hüsün!" nidasıyla başlayan ilk gazellerde aşkın ve hüsnün hem Hakk'a hem de Hz. Peygamber'e işaret ettiğini söylemek mümkündür.³¹ Dîvânın sonraki bölümlerinde müstakil tevhid niteliğinde gazeller söyleyen Nigârî, özellikle tevhidin en hâlis şekliyle anlatıldığı "İhlâs Sûresi"ni şiirine konu edinmiştir. Bir gazelinde şöyle der: "Hayâlimde 'Kul huvallahü Ehad', evrâdım her an 'Allahu's-Samed'. 'Lem yelid ve-Lem yüled' gönümde, 'Lem yekün küfüven Ehad' enîsim oldu. Sûre-i İhlâs, çirkin şirkten uzak bir şekilde, sadece âşıkların gönlünde hâsil

²⁹ Mevlüt Özler, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012) 41/18-20.

³⁰ Ekrem Demirli, "Vahdet-i vücûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42, 431-435.

³¹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 2-4; Mn. 2-3.

olur. Herkes başka birisinin hayâlinde, Seyyid Nigârî'nin ise akli fikri Ehad'de."³²

Seyyid Nigârî'nin, tevhid görüşünü fenâ kavramı üzerine kurduğu görülmektedir. Fenâ, tevhidin tahakkuku bakımından önemli bir tasavvufî tecrübe olup, Nigârî'nin şiirlerinde dile getirdiği bu tasavvufî tecrübeye ait beyitler, onun mânâ dünyasını da âşikar eder. Ona göre fenâ, Hak'la birlik hâli, sevgiliden başkasının olmadığı, ağyârın bulunmadığı hatta kişinin kendisinin dahi sığmadığı bir makamda gerçekleşir. Onun konuya örnek olabilecek bazı ifadelerini şöyle sıralayabiliriz:

"Aşkın darağacında varlık olmaz, yokluk gibi sen yoksun ben de yokum. Yokluktan başka bir şey o kapıda işe yaramaz, ne sevgili, ne cân, ne ten ne de mekân."³³

Nigârî, benzeri başka mısralarında da geçici ve gölge varlığın nefyi, tek ve hakîkî varlığın isbatına dair ifadeler kullanır. Tevhide dâir bütün şiirlerinde onun tek amacı kendisi dâhil ağyârın nefyi Hak'ın isbâtıdır.

"Sevgilinin haremindedir fenâdan başkası nâ-mahremdir. Ey gönül kendinden geçmen gerekir, kendinde olmak nâ-mahremdir. Vuslat için yokluktan da yokluk (nisti-yi nisti, fenâ ender fenâ) gerekir, sevgilinin diyarında 'var' ve 'yok' nâ-mahremdir. Sevgilinin diyarına başsız ayaksız gitmek gerekir, o dergâha baş sığmaz ayak nâ-mahremdir."³⁴

"Ben ve mâşukun arasına mesafe giremez, zira birlik noktasına berzah sığmaz."³⁵, "Gönlümü ağyardan temizledim, yardan başkası kalmadı, mâsiva gitti kalpte sevgiliden başkası kalmadı."³⁶ "Ne el, ne ayak ne de baş belki bütün uzuvlar nakş-ı nigâr olmuş, nasıl söyleyeyim nasıl sayayım?"³⁷

Ayrıca Nigârî'nin benzer beyitlerinden birisi olan: "Fenâdan sonra bekâ buldum âşikâr, vahdet tacını giydim, kesret libasından

---

³² Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 83; Mn. 53.

³³ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 418; Mn. 265.

³⁴ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 54; Mn. 35

³⁵ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 81; Mn. 52.

³⁶ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, Matbu nüsha, 101

³⁷ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 324; Mn. 205.

soyundum.”³⁸ ifadeleri hem tevhid anlayışını hem de tevhidin fenâ hâliyle ilgisini göstermesi bakımından kayda değerdir.

Nigârî'nin tevhid-fenâ kavramlarını zikrederken bazı tasavvufî mecazlardan faydalandığı görülmektedir. Bu manada aşk, şarap, bâde, hüsün, mestlik vb. kavramlara sıkça başvurmuştur. Bazı beyitlerde dile getirdiği: “Vücutun mevcut oldukça elest şarabından iç, bu şarapla sarhoş olanın aklına varlık ve yokluk gelmez, rindin kemâli kendini nefyetmektir, aksi hâlde hod-perestlik olur. Ey Nigârî şükür Allah’a, varlığını devamlı nefyetmekteyim.” “Kadeh odur ki nazar edilmeye, bâde odur ki içildiğinde gam vermeye, ‘sen ve ben’ demek bu yolda şirk olur, yâr yolunda varlık ve yokluk ortadan kalkmalıdır.”³⁹ “Her şeyini fedâ etmeyen fenâfillah olamaz, her şeyi Hak olmayan bekâbillah bulamaz.”⁴⁰ gibi sözleri, onun tevhid anlayışına işaret eder.

Nigârî gerçek vahdetin sadece Hakk’ın varlığının yegâneliği ile gerçekleşeceğine inanır. “Vahdaniyet noktasında ne ‘çok’ ne de ‘az’ zâhir olur, buraya ne ‘önce’ ne ‘sonra’ sığar, ne ‘sen’ ne ‘ben’ olur. Vakitsiz gonca açılmaz, ‘erinî’ deme! ‘Len’ ve ‘lâ’ nın olmadığı bir vakitte (erinî) de!”⁴¹ Bu beyitte Nigârî bir taraftan vahdete dikkat çekerken diğer taraftan konuyla ilgisi dolayısıyla Hakk’ın tecellîsi karşısında Hz. Musa’nın durumuna telmihte bulunur.⁴² Başka şiirlerde de bu konuya dikkat çeken Nigârî, Hz. Musa (a.s)’ın Hakk’ı görme isteği ve bunun gerçekleşmemesini ikilik hâlinin devamına bağlar. Ona göre mevhum varlık ortadan kalkmadıkça müşahedenin gerçekleşmesi mümkün değildir.⁴³

Nigârî'nin şiirinde tevhid ifadesini önceki sûflerle benzer tarzda “lâ ve illâ”⁴⁴ mefhumunu kullandığını, hatta “lâ ve illâ”nın da

³⁸ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 362; Mn. 209.

³⁹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 445-446; Mn. 75

⁴⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 109; Mn. 69.

⁴¹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 95; Mn. 60-61

⁴² el-A'râf, 7/143.

⁴³ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 20-21; Mn.14.

⁴⁴ Nigârî'nin tevhid bahsinde beyitlerinde yeri geldikçe söz ettiği, ağyârın nefyi Hakk’ın isbatına delalet eden “lâ ve illâ” kavramlarının tasavvuf edebiyatında kullanımı h. 5- 6/m. 11- 12. asra kadar gider. İslam’a giriş cümlesi olan “Lâ ilâhe illâllah” ifadesinin tasavvufî manasını Hâce Abdullah Ensârî şöyle açar; “Lâ ilâhe illâllah, görünüşte nefiy cümlesi olmasına rağmen isbâtın son derecesidir. Mârifet erbâbına göre cümlenin başındaki ‘lâ’, Allah’tan başkasını nefy etmek, ‘illâllah’ ise celâl-i ulûhiyeti isbattır. ‘Lâ’ hayret yoluyla senden insanlık görüntüsünü uzaklaştırdığında ‘illâ’dan Allah’ın ulûhiyetine gelirsin. Böylece himmet

bulunmadığı mertebelerden söz ettiğini görmekteyiz. Konuyla ilgili bazı beyitlerde şöyle demektedir: “Sevgilinin yolunda sırları gizlemek vaciptir, bu sebeple aşk ilminin efendileri muamma söylediler. Vahdet sırrının kâşifleri bizi nefy seni isbât için lâ ve illâdan bahsettiler.”⁴⁵ “Allah’a şükür! Öyle bir bilinmezlik makamındayım ki burada lâ ve illâ kelimesi dahi bulunmaz.”⁴⁶ Bir beytinde: “Ey Nigârî, kendimden bîhaberim, işim budur bana ne söylüyorsun? Öyle bir isteyim ki oraya bir nokta bile sığmaz, “lâ ve illâ” nasıl sığsın?”⁴⁷ ifadesi Ebu’l-Hasan Büstî’ye ait olduğu nakledilen şu rubâîyi hatırlatır; “Âlemin yapısını cihânın aslını gördük. İlet ve ârdan kolayca geçtik. O siyah nûru lâ noktasından daha yüksekte bil! Ondan da geçtik, ne o kaldı ne de bu.”⁴⁸ Nigârî şu ifadeleriyle bu mertebeyi de geçtiğini dile getirir: “Hayâlîme “lâ”, gönlüme “illâ” gelmez. Allah’a şükür! Allah’a mahsusum ben.”⁴⁹

Nigârî’nin tevhîd anlayışının “vahdet-i vücûd” mesleğine uygun olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki kendisiyle alakalı yapılan bazı çalışmalarda, onun, vahdet-i vücûdu benimseyen sûfî şâirlerden olduğu nakledilir. İbnülemin Mahmud Kemâl, “Fütûhât-ı Mekkiyye”nin tavzîhine dâir “Tavzîhat” isminde bir eserden söz etmekle birlikte, yapılan çalışmalarda eserin varlığı ve mahiyeti hakkında tatmin edici bilgilere ulaşılamamıştır. Farsça şiiirlerinde görebildiğimiz kadarıyla Nigârî’nin, İbnü’l-Arabî’nin eserlerine ilgisi vardır. Sâkî redifli rubâîlerinden birinde bunu görmek mümkündür: “Ey sâkî! *Fusûs* gibi özel bir bâde gerek, böylece ihlâsla *Nusûs*’un halli gerçekleşsin. Müşkilât ihlâs olmaksızın asla halledilemez, *Fütûhât* samimiyetle meydana gelir.”⁵⁰ Bu beyitler onun *Fütûhât*’ı tavzih için bir eser yazmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Nigârî’nin şiiirlerinde “vahdet-i vücûd” anlayışının izleri olmakla birlikte, onun konuyu açıktan ifade etmeyip imayla yetindiğini söylemek gerekir. Onun şiiirlerinde vahdet-i vücûdun terennümü bir

kanadını “lâ ve illâ” haşyet semâsında açarsın.” Seyyid Ca’fer Seccâdî, *Ferheng-i Istılâhât ve Ta’birât-ı İrfânî* (Naklen), (Tahran: Kitaphâne-i Tahûrî, 1389/2010), 672.

⁴⁵ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 133-134; Mn. 85.

⁴⁶ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 15; Mn. 10.

⁴⁷ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 19-20; Mn. 13.

⁴⁸ Ahmed Gazzâlî, *Sevânih*, haz. Nasrullah Pürcevâdî, (Tahran: İntişârât-ı Bünyâd-ı Ferheng-i İrân, 1359/1980), 20. Ayrıca bkz. Aynü’l-kudat Hemedânî, *Temhîdat, Aşk ve Hakikat Üzerine Konuşmalar*, haz. Halil Baltacı, (İstanbul: Dergâh Yay., 2015), 17.

⁴⁹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 359; Mn. 207.

⁵⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 244; Mn. 155.

Fahreddîn-i Irakî veya Mevlânâ Câmî kadar açık değildir. Ancak şu beyitlerde ifade edilen sözlerde vahdet-i vücûd kokusunu duymamak mümkün değildir: “Gönül vahdethânesinde ağıâr yoktur, ikilik olmaz, O ben, ben ise O’yum.”⁵¹ “Bayağı ve yüce her ne varsa cemâlinin nûrundandır, yani yerde ve gökte senden hâlî bir yer yoktur.”⁵² Nigârî'nin, Nakşibendî geleneğinin bir halkası olarak şiirlerinde vahdet-i şuhûd anlayışını daha açık bir şekilde dile getirdiği görülmektedir: “Ey sevgili! Her nerede olsam senin cemâlini görüyorum, yüzünün neşesine kıskançlıkla bakıyorum. Ey emsalsiz sevgili! Senin için şeydâ olalı beri, senden başkasını bilmiyorum, senden başkasını görmüyorum.”⁵³ Başka bir beyitte ise; “Vahdet dâiresinde öyle birlik bulmuşum ki, senden başkasını göremiyorum, senden başkasını bilemiyorum.”⁵⁴ demektedir.

Tevhid ya da vahdet bahsinde Nigârî'den başka pek çok alıntı yapılabilir. Ancak sözü uzatmamak adına son olarak iktibas edeceğimiz şu beyitler, onun vahdet-i vücûd ve nûr-i Muhammedî anlayışını göstermesi bakımından kayda değerdir; “Ey mâh! Mevlâ Ehaddir, sen Ahmed’sin, fakat eğer ayn (göz) olmasa farksız kalırsın. Güneş senin cemâlinden başkasını istemez, zîrâ Nûr’un şaheseri mahza sensin.”⁵⁵

b- Aşk

Farsça “ışk”, Türkçe “aşk veya sevda” terimleriyle ifade edilen “aşk”, aslen Arapça bir kelime olup “bir şeye aşırı istek ve şiddetli arzu” manasına gelir. “Aşırı ve şiddetli sevgi” manasına bir ibare olduğu dile getirilmiş, bu nedenle “aşka muhabbetin son derecesi veya muhabbete aşkın ilk mertebesi” denilmiştir. Benzer şekilde aşk hakkında, “kalpte sevgiliden başka her şeyi yakıp kül eden ateş, belâ deryası, ateş ve ölümden sonra Allah’ın bahşettiği fenâ bulmayan hayat, akıl binasını yerle bir eden ilâhî delilik (cünûn-i ilâhî), vasıta olmaksızın mâşukla kalbin ayağa kalkması vb.” tanımlar yapılmıştır.⁵⁶

Tasavvufta Râbiatü'l-Adevviyye'nin “muhabbetullah” a dair söz ve tavırlarıyla başlayan sürecin ilâhî aşka dönüşmesinde, onu Allah’ın

⁵¹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 315; Mn. 200.

⁵² Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 10, Mn. 7.

⁵³ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 298; Mn. 190.

⁵⁴ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 301; Mn. 192.

⁵⁵ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 407; Mn. 258.

⁵⁶ Halil Baltacı, *Tasavvufî Gelenekte Aşk ve Hakikat*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 67.

lütfu olarak tanımlayan ve vehbî özelliğine dikkat çeken Ma'rûf el-Kerhî'nin; "Allah sevgisi" yerine "Allah aşkı" tabirini ilk defa kullanan Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî'nin; bir aşk, tevhid ve fütüvvet şehidi Hallâc el-Mansûr'un; ilâhî aşk şarabıyla sermest Bâyezid-i Bistâmî, "Ey Allah'ım! Halkın yanında Sana 'Rabbim' diye, yalnız olduğumda ise 'Sevgilim' diye sesleniyorum" diyen Zinnûn-i Mısırî'nin ve daha nice sûfî büyüklerinin payı vardır. Ancak aşkın, Allah'a duyulan sevgi ve muhabbetin çok ötesinde varlığın ve hakîkatin tek tercümanı hâline gelmesinde Horasan tasavvuf mektebinin vecd ehli coşkun sûffilerinin söz ve tavırları, özellikle de Ahmed Gazzâlî ve öğrencisi Aynü'l-kudât-ı Hemedânî'nin ayrı bir yeri vardır. Zira üstad-talebe bu iki isim, ezeli ve ilâhî bir hakikat olarak tanımladıkları "aşk" mevzusunun teorik alt yapısını kurmakla tasavvufa özellikle de tasavvuf edebiyatına büyük katkı sağlamışlardır. Bundan sonra "Mecâz çukurundan hakikat semâsına yükselen" sûfî-şâirin artık en kuvvetli itici gücü aşk olmuş, sûfnin hakikat semasına yükselmesinde onun kanadı hâline gelmiştir.

Baba Tâhir, Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, Hakîm Senâî, Ahmed Gazzâlî, Ferîdüddîn-i Attâr, Mevlânâ Celâleddîn, Fahreddîn-i Irâkî, Mahmûd Şebüsterî, Hâfız-ı Şîrâzî geleneğinin 19. yy'daki temsilcilerinden Seyyid Hamza Nigârî'nin Farsça şiirlerindeki en önemli konu aşktır. Aşk, aşkın hâlleri, âşık ve mâşukun özelliklerine dair ifadelerinde takip ettiği geleneğin açık izlerini görmek mümkündür. Aşkı anlatmak için seçtiği onlarca mecâz, mazmun ve istiârenin yer aldığı beyitlerin küçük bir kısmını ifade etmek bile çalışmanın sınırlarını çok aşacağından, konuyu incelerken bazı beyitleri numûne olarak zikretmekle iktifa edeceğiz.

Divân'da sâkî redifli iki rubâiden sonra Nigârî'nin ilk gazeli "Ey aşk! Meded, meded!" hitabıyla başlar. Allah'ı istemenin, şirki ortadan kaldırmamanın, tecellî sırrının, kalbin mücellâ olmasının, ulvî gayeler ve mîrâca yükselmenin vasıtası, her şeyin varlık sebebi aşktır. Kişiyi Mevlâ'dan başka maksatlardan kurtaran, bütün sırların anahtarı, fenâ ve bekâyı hâsil eden hakikat, dertlilerin ağız tadı, sevdâlıların yolu, Ferhâd'ın dağı delip Mecnûn'un Leylâ için çöllere düşmesine sebep olan hep aşktır.⁵⁷

---

⁵⁷ Nigârî, *Divân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 2-3; Mn. 2-3.

Nigârî, aşkı tek bir hakikat olarak kabul eder. Ona göre aşk ister mecâzî görünsün isterse hakikî olsun ilâhî bir kaynaktan gelmektedir, Allah'ın lütfu ve vergisidir. Bu konuda bazı ifadeleri şöyledir: "Benim bu hâl ve gidişim kerîm olan Allah'ın lütfudur, ezel gününde bir güzelin dîdârına âşık olmuşum."⁵⁸ "Âşıkların gönüllerinin hâlleri başkasından değil sendendir, aşk ne Şirin'in dudağından ne de Leylâ'nın güzel yüzündendir."⁵⁹ "Evet, sınırsız vâridat mukaddes yerden gelir, âşıkların kalbinde bu hâl Cebrail'dendir."⁶⁰

Tasavvufî şiirde aşkı sembolize etmek için çeşitli mecazlardan faydalanılmıştır. İlk dönemlerden itibaren bu konuda ilk akla gelen mecaz şaraptır. Türkçede, Arapça ve Farsçanın etkisiyle genelde; "şarab, bâde, mey, hamr, durd, mudâm, rahîk, câm vb." müradifleri kullanılırken zaman içinde "süci, dolu, üzüm suyu, üzüm kıızı" gibi Türkçe karşılıklarının da şiire girdiği görülmektedir. Benzer şekilde şarapla ilişkili; "mehyâne, sâkî, kadeh, meyhâr, harâbât, harâbâtî, rind, sahbâ, bezm, cür'a, meclis vb." kavramlar da yine aşkın çeşitli veçhelerine işaret edilmek üzere tasavvufî şiirde sıkça dile getirilmiştir. Dil ve kültüre göre değişiklik gösteren bu mecaz ve sembollerde değişmeyen tek husus, aşkı ve aşkın hâllerini tasvir etmek için kullanılmış olmalarıdır.⁶¹

Hamza Nigârî'nin Farsça şiirlerinde aşk, âşık-mâşuk ilişkisi ve aşkın hâlleri en çok dile getirilen konulardandır. O, aşka dâir hususların şiirle ifadesinde en çok şarap ve şarapla ilişkili mecazlara başvurmuştur. "Âşık ile mâşuk arasındaki konuşma remizle olur, lisanla olmaz. İlâhî mecliste birlik olur, burada ağyâr bulunmaz."⁶² ifadesi bu durumu göstermesi bakımından anlamlıdır. Nigârî, aşk şarabıyla sermest olduğundan sıkça söz eder. Meyhâneyi, kadehi, bâdeyi, işret meclisini, pîr-i mugân veya pîr-i meyhâneyi yüceltir. Ona göre kendisinden daha dîvâne bir âşık dünyaya gelmiş değildir, bu manada kendisiyle ne Mecnun, ne Ferhâd, ne Vâmık ne de bir başkası

⁵⁸ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 92; Mn. 59.

⁵⁹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 14; Mn. 10.

⁶⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 55; Mn. 36.

⁶¹ Tasavvufta aşk-şarap ilişkisinin tarihi seyrine dair bilgi için bkz. Baltacı, *Tasavvufî Gelenekte Aşk ve Hakikat*, 159-166.

⁶² Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 168; Mn. 107. Nigârî yine de bir beytinde kendisine; "Aşk remizleri hakkında nefes tüketme, zira aşkın sırları söze gelmez" diyerek tecrübenin tam olarak aktarımının imkânsızlığına işaret eder. *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 341; Mn. 216.

yarılabılır. Aşkın elinden cevr ü cefâ çekmek, elem, keder, gam ve kasavet içinde kalmakla birlikte sevgilinin yolunda olmasından dolayı yine de mutludur. Türk klasik şiirinin başka şairlerinde de görüldüğü üzere Nigârî de mâşukun cevr ü cefâsından şikâyet etmek bir yana derdinin artmasını talep der.⁶³

Nigârî, şiirlerinde aşk ile sarhoşluk arasındaki irtibata dikkat çekerek şarabın, dolayısıyla aşkın ezeli olmasına dikkat çeker. Tasavvuf edebiyatının kudretli Arap şâiri İbnü'l-Fârız'ın meşhur: "Biz sarhoş olduğumuzda henüz üzüm yaratılmamıştı."⁶⁴ sözünü adeta şiirinde tekrar eder. "Onun sarhoşuyken ne cihânın adı, ne üzüm suyu ne de üzüm asmasından bir eser vardı. Sevgili, Nigârî'ye iştihakla dolu bir cân verdi, öyle bir vakitte ki ne kevn ne de mekân vardı. Şimdi yine, bana ezelde havâle edilen bu işle meşgulüm."⁶⁵ "Bir yerde âşık ve mâşuktan söz edildiğinde, mutlaka ağızlara benimle senin hikâyen düşer. Ezel sabahı çekilen Rabbânî kur'ada, güzellik sana, aşkı bana düştü."⁶⁶ Yine Nigârî, aşkın varlığın aslı ve esası olmasına ilişkin şu ifadeleri kullanır: "Aşka başlangıç yoktur ne diyebilirim? Zira o "kâf ve nûn"dan, ezeli ilahî sıfatlardan birisidir."⁶⁷

Tasavvuf edebiyatının "mey, meyhâne, harâbât ve işret meclisi" gibi meşhur mecazların elest bezmiyle ilişkilendirilmesi diğer mutasavvıf şâirler gibi Hamza Nigârî'nin de özellikle işaret ettiği hususlar arasındadır: "Ey gönül! Üzüm suyundan sarhoş olduğumu söyleme, ezelden sahip olduğum elest meyi ile sarhoşum. Ne bu dünya içkisinden ne de cennet şarabından, onun keyfiyet bâdesinden sarhoşum."⁶⁸

---

⁶³ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 45, 77, 371; Mn. 29, 49, 215.

⁶⁴ Kılıç, *Süfî ve Şiir*, 150.

⁶⁵ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 106-107; Mn. 68. Benzer bir gazelde ise şöyle der; "Sarhoş olduğum zaman ne bağ vardı, ne üzüm vardı ne de Çin kâsesi." (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 353; Mn. 223.

⁶⁶ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 106-107; Mn. 68. Nigârî'nin bu beytinde çok etkilendiği Hâfız-ı Şîrâzî'nin: "Âsmân bâr-ı emânet netevânist keşîd, Kur'a-i fâl benâm-ı men-i divâne zedend" "Gökler emânet yükünü çekemedi, (onu taşıma) kurâsı ben divânenin adına çıktı." beytinin etkisi görülmektedir. Hâfız-ı Şîrâzî, <https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh184/>. (Erişim: 26.02.2021)

⁶⁷ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 264; Mn. 168. Benzer ifadeler için bkz. 64; Mn. 41.

⁶⁸ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 307; Mn. 195. Benzer görüşler Nigârî'nin şiirlerinin farklı yerlerinde dile getirilmiştir. Bkz., (Ali Nihat Tarlan, 188-

Nigârî, aşkla şarap arasında münasebet kurarken gerçekte bunların ne anlama geldiğini daha açık ifadelerle ortaya koyar. Onun; zât şarabı, sarhoşluk vermeyen bâde, kadeh olmaksızın kendinden geçme, şarap testisi yokken sermest olma vb. manaları dile getirdiği mısralarında, şarapla ilgili kavramların gerçek anlamından uzak, başka bir mana dünyasına ait semboller olarak değerlendirildiği anlaşılır. “Sevgilim sarhoştur ancak şarap içmemiş, sarhoş oldu ancak elinde kadeh yok.”⁶⁹ “Zât şarabından kadehimi doldur, ey sevgili bununla her dâim sarhoş olayım. Sarhoş olayım ama şarap olmaksızın, şarapla sarhoşum ama testisi olmayan, ey kin ehli ister inanın ister inanmayın, şarap içmekteyim ve bunda vebal yoktur.”⁷⁰

Tasavvuf edebiyatında aşk ile hüsün (güzellik) ilk dönemlerden itibaren birlikte ele alınan, birbirinden ayrılığı düşünülemez iki kavramdır. “Allah güzeldir (cemîl), güzelliği (cemâl) sever.”⁷¹ hadîs-i şerîfnde hüsnün ve cemâlin tabiatı gereği sevgi ve aşkla irtibatındaki zorunluluğa işaret edilir. Tıpkı aşk gibi hüsün de Allah’ın sıfatlarından birisidir ve kadîmdir. Allah kulunun kalbini ele geçirmek istediği vakit hüsün nurlarıyla onun kalbine tecellî eder, bu kimsenin kalbine güzelliğinden muhabbet ve aşk şarabından tattırır. Hüsnün müşahedesi ziyadeleştikçe aşk da artar, zira aşk ve muhabbet kadim güzelliğin müşahedesi konusunda akrabadır.⁷² Benzer ifadeler Mevlânâ Câmî tarafından da dile getirilmiştir; “Hüsün, dünyada tek ve tenha kalmaya razı olmaz. O her zaman aşka yakın olmak ister. Hüsün ve aşk ezelde birbirinden hiç ayrılmamak üzere sözleşmişlerdir.”⁷³ Nigârî de âşğın, hüsnün (güzelin) yüzüne ezelde tutulduğunu söyleyerek aşk-hüsün birlikteliğine işaret eder.⁷⁴ “Gönlün güzelliği

1), 308, 338-339: Mn. 196, 200, 214; Tasavvufta elest kavramına dair yorumların değerlendirilmesi için bkz. Muammer Cengiz, “Tasavvuf Tarihinde Elest Misakına Dair Yorumlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/50, (Haziran 2017), 904-924.

⁶⁹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 13; Mn. 9

⁷⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 285; Mn. 182.

⁷¹ Müslim, “İman”, 39 (275).

⁷² Rûzbihân-ı Baklî, *Meşrebü’l-ervâh*, tahk. Âsım İbrahim Keyyâlî, (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 2008), 144.

⁷³ Câmî Mevlânâ A., *Nefahâtü’l-üns min hadarati’l-kuds*, haz. William Nassau Lees, (Kalküta: Matbaa Lîsî, 1858), 289; Câmî Mevlânâ A., *Nefahâtü’l-üns Evliyâ Menkibeleri*, terc. ve şerh Lâmi’î Çelebî, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, (İstanbul: Mârifet Yayınları, 2008). 400-401.

⁷⁴ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 93; Mn. 59.

kadim ruhsârındandır, hâdis değildir bilakis ezeldendir. Eğer güzellerde hüsün olmasa, aşk nasıl meydana gelirdi?”⁷⁵

Âşık-mâşuk ilişkisinin kurulması ve âşığın sonsuz bir iştîyâk ve çabayla mâşuka kavuşma isteği hüsünden kaynaklanır. Başka bir deyişle ilâhî güzelliğin tecellisiyle hareket eden mâşuk, bazen dünyevî ve mecâzî “şâhid”ler vasıtasıyla bazen de ilâhî güzelliğin cilvelerini müşahede ederek aşkta canlılığını korur. Tasavvufta aşk, hakikatte bir kabul edilmekle birlikte âşığın mertebesine göre mecâzî ve beşerî gibi isimlerle ifade edilir. “Mecaz hakikatın köprüsüdür.” ifadesini esas alan sûfilere göre mecâzî aşk, hakikî aşka götüren bir köprü ya da “ezel avcısı”nın, Mecnûn’u yakalamak için Leylâ sevgisiyle kurduğu tuzaktır.⁷⁶ Nigârî’ye göre hüsün ü aşk hikâyelerini kendimizden ayrı düşünmek doğru değildir, zira dile getirilen gerçekte bizim hikâyemizdir.⁷⁷

Seyyid Nigârî’nin şiirlerinde hüsün yani güzellik kavramı çeşitli mecazlar eşliğinde aşkla birlikte en çok işlenen konulardandır. Farsça gibi Türkçe dîvânına da aşk ve hüsne hitap eden gazellerle başlaması bu hususu göstermesi bakımından önemlidir. Nigârî’ye göre aşkı hüsün besler, âşığın rûhu, güzelin rûyu (cemâli) hüsündendir. Ona göre âlemde güzellikten başka bir şey yoktur ve nihayetinde bütün güzelliklerin kaynağı Hakk’ın güzelliğidir.⁷⁸ Nigârî; “güzel şiirlerim hüsün feyzindedir, güzeldir.”⁷⁹ diyerek şiirlerinin kaynağını Hakk’a bağlamak ve dîvânda tamamıyla Hakk’ın güzelliğini anlatmakla birlikte, geçmişten gelen zengin edebî mirastan faydalanarak güzelliği insan vücûdunun uzuvlarıyla karşılaştırarak yapar. Bu manada ruh,

⁷⁵ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 468; Mn. 213.

⁷⁶ Aynü'l-kudat Hemedânî bu hususu oldukça çarpıcı bir şekilde dile getirmiştir: “Ey Aziz! Leylâ’nın güzelliğini tuzakta dâne olarak kabul et. Tuzağın ne olduğunu ne bileceksin? Ezel avcısı Mecnûn’u yakalamak istediğinde aşkı ona tuzak yapar, ezeli aşkın cemâlinin tuzağına düşmeye istîdâdı olmayan Mecnûn’u bu aşkta yakarak helâk eder. Mecnûn’u ele geçirmek için Leylâ’nın aşkını ona binit yapmalarını emreder ki bu aşkta pişsin. Zira ancak bundan sonra Allah aşkının yükünü taşıyabilecek hâle gelebilir.” Hemedânî, *Temhîdat, Aşk ve Hakikat Üzerine Konuşmalar*, 84.

⁷⁷ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 289; Mn. 184.

⁷⁸ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 3-4; Mn. 3-4. Surûrî’ye göre de bütün güzellerin ârızî güzelliklerinin kaynağı Hakk’ın güzelliğidir: “Sâir mahbûbların hüsün ü cemâli anun âftâb-ı rûyından bir tâbdur.” Surûrî Mustafa, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz (İnceleme, Metin, Sözlük)*, haz. Mustafa Atıla, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 437.

⁷⁹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 34; Mn. 22.

ruhsâr, rûy (yüz), dîdar, izâr, gül'izâr, vech, zülûf, saç, kâkül, turre, leb (dudak), la'l-i fâm, çeşm, ebrû, hâl (ben), kad ve kâmet (boy) en çok kullanılan mecazlar arasındadır. Şâir bu insânî uzuv ve özellikleri nihâyet Hakk'a bağlamakta ısrarlıdır. Nigârî'ye göre âşıkların gönlündeki aşka dâir hâller O'ndandır, başkasından değildir. Ne Şirin'in dudağı ne de Leyla'nın yüzündeki güzelliktendir.⁸⁰

İnsan uzuvlarının Fars şiirinde kullanımının bu şiirin tarihi kadar eski olduğu zikredilir. Ancak tasavvufi manada kullanılmasının yaygınlık kazanması zamanla olmuştur. İlk olarak semâ meclislerinde okunan şiirlerde görülen insan uzuvlarına dâir kavramların tasavvufî anlama sahip mecaz ve istiârelere dönüşmesinde, bu konuda olumlu görüş serdeden ve bunların tasavvufî anlamına işaret ederek yorumlayan İmam Gazzâlî'nin⁸¹, tasavvufî mecazların derinlikli anlamlar kazanarak billurlaşması konusunda Ahmed Gazzâlî ve müridi Aynü'l-kudât Hemedânî'nin büyük payı vardır.⁸² Attâr, Mevlânâ, Irakî, Sa'dî ve Hâfız gibi Fars şiirinin ustaları ise bu mecazların kemâle erişmesini sağlamışlardır.

Nigârî'nin şiirinde insan uzuvları içinde öne çıkan en önemli husus, içinde bütün güzellik özelliklerini toplayan unsurlarıyla insan yüzüdür. İnsan yüzü; Kur'ân, mushaf, cennet, Kâbe, namaz vb. mukaddes varlıklara benzetilmiş⁸³, özellikle nur ve parlaklığa işaret eden "Şems", "Duha" gibi sûrelere teşbih edilmiştir. Bir beyitte; "Hâfızlar, yüzünden bir zerre müşâhede etseler ve 'Şems Sûresi'nden başkasını tilâvet etmezlerdi."⁸⁴ der. Başka beyitlerde ise; "Sûre-i Ve'-ş-

⁸⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 14; Mn. 10.

⁸¹ Ebu Hamid Muhammed Gazzâlî'nin bu konudaki ifadeleri şöyledir: "Sûfiler ve yüce Hakk'ın muhabbetine boğulmuş semâ eden kimselere bu beyitlerin zararı yoktur. Kalbine Yüce Allah'ın sevgisi galip gelen kimselerden her biri bunlardan kendi hâllerine uygun manalar anlarlar. *Zülûfün* siyahlığından küfrün karanlığını, *yüzdeki* (rûy) parlaklıktan iman nûrunu düşünürler. *Vuslat* zikredilince yüce Allah'ın likâsını, *fırak* zikredilince kovulmuş kimselerin Hak'tan ayrı kalışlarını, *rakip* tabir edilince Allah'a yakınlaşmayı zora sokan dünyevi âfet ve engelleri kastederler. Olur ki *zülûfün* kıvrımları onlar için ilâhî Hazret'in zorluklar silsilesidir." Ebu Hâmid Muhammed Gazzâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, haz. Hüseyin Hıdîv-i Cem, (Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1380/2001), 1/484.

⁸² Hemedânî, *Temhîdat, Aşk ve Hakikat Üzerine Konuşmalar*, 32, 90, 91, 93. Meselenin tarihi seyri için bkz. Pürcevâdî, *Büy-i cân, Can Esentisi*, 131-151.

⁸³ Güzel yüzün Kur'ân'a benzetildiği benzer beyitler için bkz. (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 351; Mn. 222, 380, 221, 300, 191. Güzel yüzün cennete benzetilmesi, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 379; Mn. 220; Sevgilinin yüzünün kible olması, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 65; Mn. 41. Sevgilinin yüzünü seyretmenin namaza benzetilmesi, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 140; Mn. 89.

⁸⁴ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 44; Mn. 29.

şems ruhsârındır, Ve'd-duha örtün.”⁸⁵ “Ruhsârın mushafımın sayfası oldu, bundan daha iyi bir kitabım yok.”⁸⁶ ifadelerini kullanır. Nigârî'nin güzel yüze dair ifadelerinde ilâhî tecellîleri kastettiği anlaşılabilir, güzel yüzü hüsünle kullanarak aşk gibi ezeli oluşuna dikkat çekmektedir. “Gönlün güzelliği, senin kadîm olan ruhsârının güzelliğindedir, hâdis değildir bilakis ezeltiğindir.”⁸⁷

Hamza Nigârî'nin insan uzuvlarıyla ilgili olarak kullandığı mecazlardan olan zülûf, saç, kâkül, turre, çeşm vb. kavramların tasavvufî manalarını ortaya koyan beyitleri vardır. Yüz güzelliğinin tamamlayıcı parçaları olan bu kavramları Hakk'ın âşığa çeşitli tecellîleri olarak okumak mümkündür. Zira başta cemâl olmak üzere bazen celâlin de tecellîleri görülmektedir. Bu manada Nigârî'nin şiirinde, bir yerde sevgilinin kıvrımlı zülfüne duyulan iştîyak, kalbi dağılayan ve onu âdeta çarmıha geren bir unsura dönüşürken başka bir yerde sevgilinin saç veya kâkülünü onu maşuka bağlayan “kopmaz ip/hablü'l-metîn”e dönüşür.⁸⁸ Bütünüyle Nigârî'nin gönlü, dağılmış kâkülünün hevâsındadır, onun da yol arkadaşı âşık Kays gibi, Leylâ'nın zülfünden özge meskeni yoktur.⁸⁹ Nigârî bir âşık olduğu gibi aynı zamanda bir ârifdir. Âriflerin nezdinde ise sevgilinin kaşının nakışı, kalbin kâbesidir ve en büyük kible odur.⁹⁰ Farsça şiirlerinin önemli konusu olan yüz güzelliği ve yüze ait unsurlara ait bütün açıklamalara rağmen mecaz semasına sınır olmadığını farkında olan şâir sözü uzatmak istemez ve konuyu şöyle nihayete erdirir: “Onun saçının sırrından bahsetsem meclise sığmaz, onu şerh edecek olsam bu söz uzar gider.”⁹¹

Nigârî'nin şiirinde ilâhî aşkla sarhoş olup kendinden geçme, tasavvufta fenâ kavramıyla dile getirilen tecrübeye işaret eder. Bir tarafıyla tevhîd diğer bir tarafıyla da aşka işaret eden fenâyâ ulaşmada en önemli vâsıta kendinden geçme, mevhum varlığını ortadan

⁸⁵ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 61; Mn. 39.

⁸⁶ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 29; Mn. 19.

⁸⁷ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 367 Mn. 213.

⁸⁸ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 25, 86, 444, 448, 380; Mn. 16, 55, 218, 220, 221. Nigârî'nin; Hz. Muhammed'in iki siyah zülfünün/saçının kopmaz ip olması; başının sevgilinin çevgânına topu olduğuna dair benzer yorumlar için bkz. Aynü'l-kudât Hemedânî, *Temhîdat, Aşk ve Hakikat Üzerine Konuşmalar*, 32, 90, 93, 129.

⁸⁹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 422; Mn. 268.

⁹⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 104; Mn. 67.

⁹¹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 282; Mn. 180.

kaldırarak sadece mâşukun kalmasıdır. Nigârî mâşukun bulunmadığı gönül sahibini kâfir olarak niteler.⁹² Kalp evinin boşaltılmasıyla mâşuku gönülde tek kılmak, bir kalbe iki sevginin sığmaması gerçeğinden hareket ederek sevgiliden başkasını ağyâr görmek, gönlü bütünüyle ağyârdan temizlemek hatta âşğın kendisine bile yer kalmaması aşk ile tevâhidin bir hakîkatin farklı tezahürleri olduğuna işaret eder. “Aşk öyle bir sarmış ve kaplamış ki beni, bende ondan başkasına yer kalmamış”⁹³ ifadesiyle aşkın sarmaşık gibi âşğın bütün varlığını ele geçirmesi hâlinin tecrübesinin tarifi olduğu kadar onun sözlük anlamına da telmihtir. Nigârî'nin; “Gönlümü ağyardan temizledim, yardan başkası kalmadı, mâsiva gitti kalpte sevgiliden başkası kalmadı.”⁹⁴ sözleri, “Kalbimiz sevgiliyle lebâleb doludur, zerre sığmaz oraya, o kadar boşluk dahi yok.”⁹⁵ ifadeleri fenâ hâlinin terennümüdür. Nigârî'nin kalp evinin boşaltılmasıyla ilgili sözleri klasik tasavvufî şiir geleneğinin devamı niteliğindedir. “Her dem evini temiz tut ey gönül, öyle bir an gelir ki şahinşah misafir gelebilir.”⁹⁶

Aşk bahsinde dile getirilmesi gereken hususlardan birisi de aşkın cevr, cefâ, gam, keder vb. hâllerine dair mevzulardır. Her âşık gibi Nigârî de aşkın, en çok ıstırap veren ama bir o kadar da lezzetli olan taraflarına değinir. Bir taraftan aşkın zorluğundan, gam ve keder vermesinden, ateş gibi yakmasından söz ederken diğer yandan yangınının fazlalaşmasını ister. Bu yönüyle dîvândaki şiirlerin baştan sona aşkın çeşitli vechelerine tutulmuş ayna mesabesinde olduğunu söylemek mümkündür. Ona göre aşk öyle bir belâdır ki iki âlemde bile eşi ve benzeri yoktur.⁹⁷ Bununla beraber Nigârî kalbin yanmasını, aşkın dağı/yanığıyla kalbin kebab olmasını sevgilinin büyük bir lütfu kabul eder. Zira sevgilinin cefasını safa kabul etmeyen bir kimse gerçek âşık değildir. Mâşukun gamının zehrinden şerbet ve şifa, cefâsından her an mihr ü vefâ gelir. Âşık cefâ çeker, ancak bu cefâ ona sevgilinin haremine ulaşmasında yol göstericidir. Mâşukun cevr ü cefâsı tamamıyla zevk ü sefâdır.⁹⁸ Nigârî kendi şahsında bütün Hak âşıklarına şöyle seslenir:

⁹² Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, Matbu nüsha, 98.

⁹³ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 15; Mn. 10.

⁹⁴ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, Matbu nüsha, 101.

⁹⁵ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 45; Mn. 29.

⁹⁶ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 103; Mn. 66.

⁹⁷ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 74; Mn. 47.

⁹⁸ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 184, 109, 48, 22; Mn. 117, 70, 55, 31, 15.

“Allah’ı istiyorsan belâya hazır ol, vefa istiyorsan sevgilinin cefâsına hazır ol.”⁹⁹ Nigârî dermansız bir derde tutulmuştur ve takip ettiği geleneğe uygun şekilde bundan hiç de şikâyetçi değildir. “Allah’ın lütfuyla öyle bir derdim var ki onun hekimi de ilacı da yoktur.”¹⁰⁰

Nigârî’nin şiirlerinde âşığın-mâşuka, mâşukun da âşiğa ihtiyacı yeri geldiğinde dile getirilen konulardan birisidir. En güzel ifadelerinden birini Hâfız-ı Şîrâzî’nin: “Sâye-i ma’şûk eger üftâd ber âşık çi şod/Mâ be û muhtâc bûdîm û be mâ müştak bûd.”¹⁰¹ “Ma’şûk gölgesi eger âşık üzre düşdi ise noldı, Biz âna muhtâc idük ol bize müştâk idi.”¹⁰² beyitlerinde bulan bu anlayış kendisini Nigârî’de de gösterir. Ona göre âşık mâşuku aradığı gibi mâşuk da âşiğı arar, âşıklar her ne kadar Leyla’nın Mecnûnu iseler de Leyla’lar Mecnûnlar için daha Mecnûn olmuşlardır. Âşık mâşuksuz, mâşuk âşıksız olamaz.¹⁰³

c- Melâmet

Sözlükte; “kınamak, ayıplamak, azarlamak, serzenişte bulunmak, korkmak, rüsva olmak vb.” anlamlara gelen melâmet, kişinin gösteriş ve riyâkârlık yapmış olma korkusuyla ibadet ve iyi davranışlarını insanlardan gizlemesi, mukabilinde hata ve günahlarını ise açığa vurmasıdır.¹⁰⁴ Horasan bölgesi mutasavvıfları ile özdeşleşen bu tasavvufî tavrın; riyâdan kaçınmak, hâlleri gizlemek, zâhiren zühd ve takvadan uzak durmak, nefsin kötülük ve eksikliğini gizlemeyip açığa vurmak gibi özellikleri vardır.¹⁰⁵ Dinde bütünüyle riyakârlıktan uzaklaşarak samimi ihlâsı hedefleyen melâmet anlayışının bir tarafıyla tasavvufta bir meşrep olarak varlığını koruduğu, diğer tarafıyla da zaman içinde aslî safvetini kaybettiği, Mevlânâ Câmî’nin ifadesiyle; “hiçbir dînî kural tanımayan, İslam boyunduruğunu boyunlarından çıkarıp atan kişi ve zümreler”e isim olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁶

Melâmetî anlayışın şiirdeki izlerini, tasavvufî hakîkatlere işaret eden mecaz, mazmun, işaret ve istiârelerin tasavvufî hakîkatlere

⁹⁹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 385; Mn. 224.

¹⁰⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 77; Mn. 49.

¹⁰¹ <https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh206> (Erişim tarihi: 30.09.2023)

¹⁰² Surûrî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, 875.

¹⁰³ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, Matbu nüsha, 114.

¹⁰⁴ Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 15.

¹⁰⁵ Bolat, *Melâmetîlik*, 117-118.

¹⁰⁶ Abdülbakî Gölpınarlı, *Melâmetîlik ve Melâmîler*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931), 16.

delâlet eden manalarını Fars şiirinin önemli konularından olan “kalenderiyyât” bahsinde bulabiliriz. Temel kaynağı melâmetî düşünce olan kalenderî anlayışın önemli temsilcilerinden Baba Tahir Uryân, Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, Şems-i Tebrîzî, Evhâdüddîn Kirmânî ve Fahreddîn-i Irâkî gibi sûfler, çok ince ve derin, estetik bakımdan yüksek mahiyetteki şiirlerini bu anlayış çerçevesinde dile getirmişlerdir.

Zâhir itibariyle dinî bakımdan olumsuz bir manaya delâlet eden “kalender” kavramını tasavvufî anlamıyla ilk kullananlar h. 5/m. 11. asır sûflerinden Baba Tâhir Uryân ve Ebû Saîd Ebu'l-Hayr gibi isimler olmasına rağmen, mecâzî ve sembolik anlamıyla şiirdeki asıl kullanımı Senâî-yi Gaznevî (v. 525/1131) ile gerçekleşmiştir. Melâmetî şiirlerin ortak özelliği; dünya peşinde koştuğu hâlde zâhirde zühd ve takva sahibi görünen, ibadetleri gösteriş için yapan, ikiyüzlü, dinin özüne yabancı zâhid ve riyakâr kimselerin yerilmesi, özellikle zâhid, âbid, sofu, muhtesib, vâiz şahsında bu vasıfları kendinde bulunduran kimselerin zemmedilmesidir. Bu tarz şiirlerdeki bir diğer tamamlayıcı özellik ise toplum tarafından değersiz addedilen “aşağı tabaka”dan rind, sarhoş, ayyâş, berduş, mecnûn, divâne vb. tiplerin örnek alınması gereken karakterler olarak takdim edilip övülmeleridir. Tarihî seyri içinde bu tür şiire; sâkî, şarabhâr, muğbeçe, pîr-i mugân, harâbâtî” gibi yeni karakterler eklenmiş, kalenderiyyâta dair bütün semboller Senâî’den sonra Attâr, Ruzbihân-ı Baklî, Mevlânâ Celâleddîn, Irâkî¹⁰⁷, Şebüsterî, Hâfız ve Câmî gibi Fars şiirinin büyük isimleri ile bu şairlerin tesirindeki Türk şâirleri tarafından kullanılmaya devam etmiştir.

Nigârî’ye gelinceye kadar onlarca büyük ve kudretli şâirin melâmetî edebiyata önemli katkılarının olduğu görülmektedir. Attâr, Irâkî ve Hâfız gibi Fars şiirinin önemli temsilcilerinin bu mevzudaki izlerini Seyyid Hamza Nigârî’de görmek mümkündür. O, temsilcisi olduğu şiir geleneğine uygun tarzda melâmetî şiirin neredeyse bütün unsurlarını hem Türkçe hem de Farsça şiirlerinde kullanmaktan çekinmemiştir. Nigârî’nin aşkın tesiriyle dile getirdiği pek çok şiirinde

---

¹⁰⁷ Irâkî’nin şiirlerindeki melâmet ve kalenderî anlayış hakkında geniş bilgi için bkz. Halil Baltacı, “Bazı Melâmet Kavramları Işığında Fahreddîn-i Irâkî’nin Şiirlerinde Melâmetî Düşünce”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 39-40, (Ocak-Aralık 2017), 1-25. Irâkî’nin melâmet kavramlarına dair açıklamaları için bkz. Fahreddîn-i Irâkî, “İstîlâhât-ı Ehl-i Tasavvuf”, haz. Nurettin Bayburtlugil, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* ,3, (1985), 353-354.

kendisini rind, ayyâş, divâne, harâbâtî vb. melâmet ehli karakterler arasında sayar. Onun şiirlerinde göze çarpan husus, başka bir yönüyle melâmete konu olan vâiz, zâhid, sûfî vb. karakterlerin tenkit edilmesinde aşırı bir tavır sergilenmiş olması, onları çok defa hakaret içeren sıfatlarla anmasıdır.

Nigârî'nin şiirlerinde aşk-sarhoşluk ilişkisine dair ifadeler, kendisinden önceki mirasın devamı niteliğindedir. Bu bağlamda gerçek âşığı temsilen ifade edilen; "sarhoş, rind, harâbâtî, pîr-i mugân, pîr-i harâbât, mecnûn, divâne, ayyâş, rüsvâ, köle vb." karakterlerin ortak özelliği, aşkın tesiriyle bu hâle düşmüş olmalarıdır. Nigârî'nin bu kavramlarla belli bir hakîkate işaret eden mecazlar olarak baktığına dair işaretleri kullandığı bazı terkiplerden anlayabiliriz. Onun şiirlerinde dile getirdiği; "hakîkat sarhoşu, muhabbet/sevda/aşk/mânâ/güzellik meyhânesi, nûrânî meyhâne¹⁰⁸, meykede-i Leylî, ezel sâkîsi, ezel kadehî, aşk rüsvalığı, aşk/güzellik bâdesi, lütuf/zât şarabı, elest bezminin sermesti, mest-i Hüdâ, ezel şarabının sarhoşu, güzellik şarabı" gibi terkiplerle mecazların manasına işaret ettiği anlaşılmaktadır. Burada bir örnek olması bakımından onun "nûrânî meyhâne" ile kastının ne olduğu şu ifadelerinden anlaşılabilir: "Nûrânî meyhanenin kapısına yürüyorum, üstüme rahmânın gölgesi düştü. Dosta giden yol bir şehrâhtır ki o, Şah Baha'nın (Şâh-ı Nakşibend) mesleği Numan'ın (Ebu Hanife) mezhebidir."

Aşkın tesiriyle başkalarınca melâmete sebep olacak her türlü tavır ve düşünce Nigârî'nin nezdinde güzeldir. Zira aşkta utanma yoktur, ar ve namus kaygısında olan kimsenin aşk meyhanesine gelmemesi gerekir. Bu manada beyitlerinde şu ifadeleri görmek mümkündür: "Açıktır ki âşık olamaz herkesin kınamasından utanan kimse..." Ey gönül eğer utanacaksan aşk meyhanesine gelme, hayâlinde utanma olan âşık değildir.¹⁰⁹ Rüsvalık ve kınanmada şöhet bulamayan kimsenin âşıklığının sorgulanması gerektiğini ifade eden Nigârî, kendisini melâmet erbâbının şâhı olarak niteler; Mecnun olma konusunda Kays'ı geçtiğini, âşkta ve rüsvalıkta Vâmık ve Ferhad'a

---

¹⁰⁸ Nigârî, *Divân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 393; Mn. 229.

¹⁰⁹ Nigârî, *Divân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 166; Mn. 105, 114.

rakip olacağını iddia eder.¹¹⁰ Bu konuda şöyle der: “Güzelliğinin meyhanesinde, gönlüm nâm ve nâmustan geçip anadan doğmuş çocuk gibi üryân oldu. Senin talebinle yapmış olduğum bu işi ne Mecnun ne de Ferhat yapmıştır.”¹¹¹

Melâmetî düşüncenin tesiriyle vücûda getirilen şiirde din, mezhep ve kimi tarîkat merasimlerine dair olumsuz tutumun Nigârî'nin şiirinde de sürdürüldüğü görülür. Zâhire taalluk eden ve mâsuktan ayrı bırakan her şeyi âğyâr olarak gören Nigârî'ye göre aşktan başka sahih bir yol yoktur. Beyitlerinde; “Nigârî bu yol âşıkların yoludur, ne takva, ne millet, ne mezhep ne de din işe yarar.” “Talep eden ne ona ne buna bakar, âşıkların mezhebinde ne iman ne din bulunur.”¹¹² ifadelerini kullanır. Nigârî, İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ gibi aşk dininden söz eder: “Rindlerin mezhebinin itikadında sevda/aşk vâcipdir, din bu dindir bundan başkası mahza lâf-ı güzâftır.”¹¹³ Ona göre din ve mezhep aşk olunca, bunun zıddı olan küfür sevgilinin gönülde olmaması anlamına gelir.¹¹⁴ “Ey Nigârî bizim dinimizde küfürdür sevgili gönülde yok ise eğer...”; “Dediler ki ey Nigârî hangi dindensin? Dedi ki şirin sevgilinin dinindenim.”; “Mezhebimiz Leylâ'nın mezhebidir.”¹¹⁵ gibi sözlerle dile getirilen husus budur.

¹¹⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 77, 50, 414; Mn. 262. Nigârî âşıklık konusunda iddialı sözlerle yer vermektedir: “Dildâr-perestim ondan başkasında gözüm yoktur, aşk gemisinin kaptanıyım nehirde işim olmaz. Aşkta öyle bir hâldeyim ki bâdesinin kokusundan bir şemme, Çin'deki ârife ulaşırsa onu sarhoş eder.” (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 405; Mn. 194, Kendisini; “Aşk sarhoşları zümresinin imamı...” olarak tanıttığı beyitler için bkz. (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 434; Mn. 211

¹¹¹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 90; Mn. 58, Nigârî bazı beyitlerinde kendisini; “divânelerin önde gideni, divâne ve cünûn ehlinin serdarı, rüsvâlık defterine ilk yazılanlardan” olarak tavsif etmekte melâmet konusundaki tavrını ortaya koymaktadır. Benzer ifadeler için bkz. *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, Matbu nüsha, 95, 98, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 95, 300, 407, 418, 409, 422, 426; ; Mn. 127, 191, 196, 201, 214.

¹¹² Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, Matbu nüsha, s. 72; (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 453; Mn. 223. Nigârî benzer bir beyitte şöyle der: “Aşk pazarında dinin, mezhebin, imanın bir işi yoktur.” (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 448; Mn. 220.

¹¹³ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 264; Mn. 168.

¹¹⁴ Konuyla ilgili bazı beyitlerde şöyle der: “Aşkı inkâr eden kâfir olur evet, aşk kitapta açıklanmış bir gerçektir.” “Aşkı inkâr edenin din ve imandan haberi yoktur, zira hidayette olanın kalbinde inkâr olmaz.” Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 30, 54; Mn. 20, 35.

¹¹⁵ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, Matbu nüsha, 98; (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 374, 405; Mn. 217, 194.

Nigârî'nin ibadetlere de benzer tarzda yaklaştığı anlaşılmaktadır. Özellikle namaz konusunu bu çerçevede ele alır, namaz ile niyaz arasında bağlantı kurarak dile getirdiği şiirler, melâmetî anlayışın hedeflediği riyâdan uzak ihlâsla yapılması gereken ibadetlere bakışını göstermesi bakımından kayda değerdir: “Âşık olmayan bizim sevgilimizi bilemez, aşkı inkâr edenin fikri Allah'ta değildir. Sevgilinin yüzü olmadan namazım olmaz, zira başka tarafa yöneldiğim yer kiblegâhım değildir.”¹¹⁶ Başka bir beyitte şöyle der: “Namaz için vaktim yok zira zaten herhalde niyaz içinde niyazdayım. Kadehim bir an bile boş kalmaz, hatırım bir an cemalsiz olmaz.”¹¹⁷ Namaz gibi onun zikirle ilgili düşüncesi de bu minvaldedir: “Kalbimde sevgilimin adı var ki bizim mezhebimizde bu adı tekrar edip durmak farz-ı ayındır.”¹¹⁸

İbadetlerin zâhiriyle ilgili görüşlerinde, Nigârî'nin seleflerinin yolunu takip ettiği görülmektedir. Aşk mevzubahis olduğunda bütün farklılıklar ortadan kalkar. Aşkı fenâ ve tevhidin kemâli olarak sayan Nigârî'nin; “Her nereye gittiysem senden ayrı olmadım, zira senin olmadığın bir yer yok. Ezel sâkisi bilir ki aşktan asla bıkmam, bu yüzden bu yüce sanatı bana verdi. Gerçek talep edenler için özel bir mekan/yer yoktur, bu yüzden tekke ile kilise arasında fark yoktur, ikisi de müsâvîdir.”¹¹⁹ sözleriyle ifade edersek aşk olunca kilise, mescid veya harâbâtın birbirinden bir farkı kalmaz. Hatta âşıklar için artık bunlara da gerek olmaz: “Âşıkların kalbi her yerde niyaz amellerini yerine getirir, bu yüzden ne mescid ne de kilisenin sâkinidir.”¹²⁰

Hamza Nigârî'nin şiirlerinde melâmetî anlayışın başka bir tezahürünü, onun âdetlere karşı tavrı, din ve tarîkat uygulamalarına dâir olumsuz ifadelerinde görürüz. Meyden tevbe ettiğine pişman

¹¹⁶ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 64-65; Mn. 41.

¹¹⁷ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 288; Mn. 183. Benzer bir beyitte şöyle demektedir: “Niyâz içinde niyâzdayım, bu da fayda sağlamayacaksa kuru namazdan ne fayda!” (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 442; Mn. 280.

¹¹⁸ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, Mn. 121.

¹¹⁹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 413; Mn. 261.

¹²⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 50; Mn. 33; “Aşk meyhanesinde maksada ulaşılır, zira burası Allah'ın evidir ve kapısı kapanmaz. Sevgilim bu benim kapımın köpeği budur derse, Ey Mir Nigârî işte gönlüm o vakit hoşnut olur.” Matbu nüsha, 60. Nigârî meyhâne mecazını bir de Kâbe ile birlikte kullanıp şöyle demektedir: “Hüsün meyhânesi âşıkların kâbesi (ka'betü'l-uşşâk) oldu.” (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 72; Mn. 46.

olması,¹²¹ tevbe kırarak verâ ehlinden uzaklaşmayı tercih etmesi,¹²² birer riyâ vasıtası saydığı külahı, hırkayı ve yün elbiseyi terk etmesi¹²³, hırkayı yırtıp seccâdeyi parçalaması gibi hususlar klasik melâmetî anlayışın izlerini taşır. Bir beytinde; “Gerçek sermestin sarığı yoktur, harâbâtînin meyhanede tacı düşmüştür.”¹²⁴ demektedir.

Nigârî'nin melâmet konusuna bakışını göstermesi bakımından vâiz, zâhid, sofı, hoca, müftü gibi dinle ilişkisi olan insan tiplerine yönelttiği eleştirileri zikretmek gerekir. Türk klasik şiirinin de önemli konuları arasında bulunan bu mevzu; zikredilen insan tiplerinin zâhirden kalıp işin derûnuna vâkîf olamamaları, ibadetleri karşılık bekleyerek yapmaları, riyâkârca davranışları, dinde sevgi unsuru yerine korkuyu öne çıkarmaları vb. hususlar çerçevesinde ele alınır. Ancak Nigârî'nin dikkat çektiği esas mesele, bu insan tiplerinin aşkın hâllerinden bîhaber, aşktan nasipsiz olmaları, mâşuktan mahrum kalmalarıdır. Bu anlamda: “Vâiz aşkın hâllerinden habersiz buna ehl-i kâl vakıf olamaz. Hâce aşkıta isim, fiil ve harfte kaldı, buna ancak erbab-ı hâl vâkıftır.” ifadeleri bu gerçeğe işaret eder.¹²⁵ Ona göre aşk şarabının lezzetinden habersiz, aşkı inkâr eden kimseler koyu bir cehalet içindedir. Aşkın münkiri olan bu kimselerin hidayete ermeleri ancak aşka düşmek, aşk şarabından içmekle gerçekleşebilir.¹²⁶ Aşktan mahrum vâiz ve zâhidin bazı özelliklerini dile getiren Nigârî, onların; “kibirli hâllerine, zâhir ilimlerle perdelenmelerine, ikiyüzlü, hodbîn ve cedel sahibi olmalarına, kötü sözlü, kötü huylu, dedikoducu taraflarına” dikkat çeker ve onları; “eşek, sinek, karga vb.” hayvanlarla kıyaslar.¹²⁷

Nigârî'nin eleştirdiği insan tiplerine dair bu olumsuz duyguların karşılıklı olduğu görülmektedir. Zira şiirlerinden hareket edildiğinde ta'n oklarının hedefi olmaktan kurtulamadığı anlaşılmaktadır. “Ey kötü

¹²¹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 300; Mn. 191.

¹²² Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 256; Mn. 163.

¹²³ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 37; Mn. 24.

¹²⁴ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, Mn. 60.

¹²⁵ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 283; Mn. 180.

¹²⁶ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, Matbu nüsha, 100. Nigârî bu konuda şöyle der: “İlâhî aşkın güneşi doğdu, kalbimden zulmet gitti güneş oldukça parlak kaldı. İlâhî aşkın şarabını içmeyen talih yokmuş, zâhid içki içmedi ve inkârda kaldı.” Matbu nüsha, 102. Benzeri ifadeler için bkz. (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 411; Mn. 260.

¹²⁷ Bazı beyitler için bkz. Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 29, 30, 70, 340, 414; Mn. 19, 20, 45, 57, 109, 263, 215.

sözlü vâiz, kötü hâlimden dem vurma, öyle bir hâle sahibim ki ona medih ve zem nâmahremdir.”¹²⁸ Öyle anlaşılıyor ki Nigârî'nin melâmetî tavrı ve şiirleri dönemin zâhir ehli tarafından eleştirilmiştir. Nigârî'nin ifadelerinden, şiirlerinin yeterince anlaşılmadığı, kullandığı mecazların hakikat vehmedildiği, dindarlığının sorgulandığını anlıyoruz. Çoğu şiirinde savunmacı dili tercih etmiş olması ve kendisini tanımlamak zorunda kalmasından melâmet oklarına hedef olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen yaşadığı şehirden uzaklaştırılıp sürgünde vefat etmesinin sebepleri içinde keskin dili, kendisini savunmak bâbında dönemin zâhir âlimlerine karşı bazen hakârete varan sözleri ve muarızlarına karşı takındığı lakayt tavrının da payı vardır. Ancak onun bütün bu tenkitlere cevabı vardır: “Mutrib, şarap, ney dinimi temiz kılar, Allah’a şükür mezhebim hoş, ibadetim iyidir. Ey ehl-i kin, sizin ta'nınızdan muarrayım zira dindâрім, tertemiz sarhoşlardanım kine sahip değilim.”¹²⁹ “Ben her ne kadar zâhir ehli için köleysem de ashab-ı safâ bilir meyhânedede şâhim. Yarasa güneşten ağyâr benden rahatsız olur, ağyâr beni ayıplar ama Duha güneşiyim. Ne dünya tâlibiyim ne de ukba ile sarhoşum, sevda gülşeninde rızanın şeydâsıyım. Hayalime “lâ” gönlüme “illâ” gelmez, Allah’a şükür Allah’a âitim.”¹³⁰

Nigârî'nin eleştirdiği insan tiplerinin karşısına yerleştirdiği asıl karakter “rind veya aşk sarhoşu âşık”tır. Ona göre vâiz, zâhid, sofu, hoca hangisi olursa olsun hiçbirisi âşık ile baş edemez, zira sinekte şahinin kanadı yoktur.¹³¹ Eleştirilen bu kimseler “iki gönle” sahip olup lütuf şarabından nasipsiz, muhabbet meyhânesinden ve Allah’a ulaştıran pîr-i mugânın hizmetinden uzak kalmışlardır. Kendilerini nefyedip fenâyâ ulaşmadıklarından hod-bîn ve hod-perest olurlar. Bütün arzuları dünya ve ukbâ nimetleridir. Oysa Nigârî'nin şiirlerinde rind ve âşık tipi eleştirilen bütün bu vasıflardan uzak, her daim meyhânedede, elest şarabıyla sermest, bir bakışla toprağı iksire çeviren pîr-i mugânın kapısında gönlü kırık, ne dünyalık, ne hûrî ne de cennet peşinde olan kimse olarak tanımlanır.¹³²

¹²⁸ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 52; Mn. 34.

¹²⁹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 332; Mn. 210.

¹³⁰ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 359; Mn. 207.

¹³¹ Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 29; Mn. 19.

¹³² Nigârî, *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be Zebân-ı Farsî*, (Ali Nihat Tarlan, 188-1), 64, 405, 308-309, 359-360, 445; Mn. 41, 45, 194, 197, 208. 282.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Anadolu'da yaşayan aslen Azerbaycanlı bir sûfi-şâir olan Seyyid Mîr Hamza Nigârî, Nakşî-Hâlidî geleneğin nevi şahsına münhasır şahsiyetlerinden birisidir. Nakşibendî şeyhlerinden İsmail Şirvânî'ye bağlanmasına rağmen şiirlerinde vahdet, aşk, fenâ, vecd ve cezbenin öne çıktığı Horasan sûfilerinin izlerini taşır. Türkçe ve Farsça şiirler söyleyen Nigârî'nin her iki dili kullanma ve edebiyatın çeşitli şekillerinde ürün vermesi yönüyle tasavvuf kadar edebiyat alanında da dikkat çeken bir isim olmasını sağlamış, kendisi hakkında çalışmalar yapılmasına sebep olmuştur. Hatta onun eserlerinin tasavvuf araştırmacılarından çok edebiyat alanında çalışan kimselerin ilgisine daha fazla mazhar olduğu söylenebilir.

Hamza Nigârî'nin sayı bakımından oldukça fazla Farsça şiirinin bulunduğu *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be-Zebân-ı Farsî* adlı eserindeki şiirlerin onun tasavvufi dünyasını gösterecek tarzda olduğu görülmektedir. Şiirlerini beğenip çoğu yerde övmekle birlikte eserleri hakkında çalışma yapan edebiyat araştırmacıları şiirlerinde şekil bakımından bazı eksikliklerin bulunduğu dikkat çekmişlerdir. Ancak yine de şiirlerinin parıltılara sahip olduğu, şiirlerdeki coşku ve lirizmin kayda değer olduğu dile getirilmiştir.

Nigârî'nin tevhid başlığı altında değerlendirdiğimiz şiirlerinde öne çıkan husus, onun tevhidi kendinden önceki mutasavvıflar gibi vahdet anlayışı çerçevesinde ele almış olması bu bağlamda kendisini vahdet-i vücûd geleneği içinde değerlendirmeye müsait pek çok ifadesinin bulunmasıdır. Şiirlerin önemli konuları arasında Hakk'ın tevhidi, tevhidin gerçekleşmesi konusunda fenâ tecrübesi, varlık mertebelerine dair telmihler ve Hz. Peygamber'in şahsında tebellür eden nûr-i Muhammedî'nin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Nigârî'nin Farsça şiirlerinde öne çıkan en önemli husus aşktır. Aşkın tasavvuf tarihindeki izleri takip edildiğinde onun diğer konularda olduğu gibi aşk mevzuunda da kendinden önceki sûfileri takip ettiği, Ahmed Gazzâlî-Feridüddin Attâr-Fahredden-i Irâkî-Hâfız-ı Şîrâzî çizgisinde şiirler söylediği görülmektedir. Onun zaman içinde kemâle ulaşan aşka dair mecaz ve mazmunları yerli yerinde kullandığı, şiirinde Osmanlı dönemi şairlerinden tevarüs ettiği mirası değerlendirdiği görülmektedir. Aşk, aşkın hâlleri, âşık-mâşuk ilişkisi

zengin mecaz dünyasından iktibas edilen sembolik kavramlarla işlenir. Bu bağlamda şarap, bâde, mey gibi mecazlar hakîkî aşka; sâkî, pîr-i mugân, harâbâtî kavramları mürşid-i kâmile; bedenî organları ile sembolleştirilen zülûf, hâl, kad, rûy gibi kavramlar aşkın hâllerine işaret eder.

Nigârî'nin şiirlerinde işlenen önemli mevzulardan birisi de melâmet başlığı altında incelenmiştir. Fars- Osmanlı şiiri içinde sıkça karşılaşılan rind-zâhid çatışması, birbirine zıt iki din ve ahlâk anlayışına işaret eder. Bu anlamda Nigârî'nin, gerçek anlamıyla din ve ahlâk reddettiği sarhoşluk, laubalilik, rindlik durumlarını zühd, takva ve fetva makamından üstün tuttuğu, meyhâneyi mescide ve seccâdeye tercih ettiği görülür. Ancak gerçekte onun zâhid, âbid, vâiz karakteriyle zevk ve tecrübeden mahrum zâhir dindar tipine ciddi eleştiriler getirdiği; rind, sermest, ayyâr vb. mecazlarla sembolleştirdiği Hak âşıklarını yücelttiği anlaşılmaktadır.

Türkçe eserlerine gösterilen teveccühün henüz Farsça şiirlerine gösterilmediği Seyyid Hamza Nigârî'nin din, ahlâk ve tasavvufî dünyasının tasavvuf anlayışının daha iyi anlaşılması için mutlaka Farsça eserlerinin de araştırılıp tetkik edilmesi gerekmektedir. Bu çalışma konuya dair küçük olsa dahi bir katkı sağlarsa amacına ulaşmış olacaktır.

Kaynakça

- Baklî, Rûzbihân. *Meşrebü'l-ervâh*. tahk. Âsım İbrahim Keyyâlî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.
- Baltacı, Halil. Bazı Melâmet Kavramları Işığında Fahreddîn-i Irâkî'nin Şiirlerinde Melâmetî Düşünce. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 39-40, (Ocak-Aralık 2017), 1-35.
- Baltacı, Halil. *Tasavvufî Gelenekte Aşk ve Hakikat*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Bilgin, M. Azmi. "Nigârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 33/85- 87, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Bolat, Ali. *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Câmî, Mevlânâ A., *Nefahâtü'l-üns Evliyâ Menkibeleri*. terc. ve şerh Lâmi'î Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul: Mârifet Yayınları, 2008.
- Câmî, Mevlânâ A., *Nefahâtü'l-üns min hadarati'l-kuds*. haz. William Nassau Lees, Kalküta, 1858.
- Cengiz, Muammer. "Tasavvuf Tarihinde Elest Misakına Dair Yorumlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/50, (Haziran 2017), 904-924.
- Çınar, Fatih. *Seyyid Mîr Hamza Nigârî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Demirli, Ekrem. "Vahdet-i vücûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42/431-435, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Gazzâlî, Ahmed. *Sevânih*. haz. Nasrullah Pürcevâdî, Tahran: İntişârât-ı Bünyâd-ı Ferheng-i Irân, 1359/1980.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed. *Kimyâ-yı Saâdet*. haz. Hüseyin Hıdîv-i Cem, Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1380/2001.
- Gölpınarlı, Abdulkâkî. *Melâmilik ve Melâmîler*. İstanbul, 1931.
- Gündoğdu, Cengiz. "Âşık Sümmânî'de Aşkın Metafiziği", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8, (Haziran 2007), 113-154.
- Hemedânî, Aynü'l-kudat. *Temhîdat Aşk ve Hakikat Üzerine Konuşmalar*. haz. Halil Baltacı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Irakî, Fahreddîn. "İstîlâhât-ı Ehl-i Tasavvuf", haz. Nurettin Bayburtlugil, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, İstanbul, 1985, 345-361.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: MEB Basımevi, 1969.
- İnalçık, Halil. *Has Bahçede Aş u Tarab, Nedîmler, Şâirler, Mutribler*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010.
- Karadayı, O. Nuri. "Nigârname'de Aşkın Seyri", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 48 (Aralık 2017), 161-194.

- Karadayı, O. Nuri. *Osmanlı Döneminde Âşık Tarzı Şiir Geleneği'nde Tasavvuf*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2015.
- Kılıç, M. Erol. *Sûfî ve Şiir*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Küçük, Yağmur. *Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Heşt Bihişt-nâme Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin-Çeviri)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
- Nigârî, Seyyid Hamza. *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be-Zebân-ı Farsî*. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan, 188-1.
- Nigârî, Seyyid Hamza. *Dîvân-ı Seyyid Nigârî be-Zebân-ı Farsî*. nşr. Hacı İsmail Hakkı, Dersââdet, 1329.
- Nigârî, Seyyid Hamza. *Divân-ı Seyyid Nigârî*. haz. A. Azmi Bilgin, İstanbul: Kule İletişim Hizmetleri, 2003.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41/18-20, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Pervane, Bayram. Seyyid Nigârî'nin Divan Tertibi Sistemine Getirdiği Yenilikler, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, (Aralık 2008), 193-206.
- Pürcevâdî, Nasrullah. *Can Esintisi: İslam'da şiir metafiziği*. çev. Hicabi Kırlangıç, İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Seccâdî, Seyyid Ca'fer. *Ferheng-i Istilahât ve Ta'birât-ı İrfânî*. Tahran: Kitaphâne-i Tahûrî, 1389/2010.
- Surûrî, Mustafa. *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız (İnceleme, Metin, Sözlük)*. haz. Mustafa Atila, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Diyarbakır, 2019.
- Taşlıova, M. Mete. *Mir Hamza Nigârî'nin Nigâr-nâme Mesnevisi*. Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 1998.